

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Postsocialistická transformace společnosti ve Střední
Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast
Talas**

Tomáš Obruba

© 2013 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra psychologie
Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Obruba Tomáš

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii, případová studie v severním Kyrgyzstánu - Talas

Anglický název

Post-socialist transformation of society in central Asia. The case study in northern Kyrgyzstan, Talals region

Cíle práce

Cílem práce je postihnout důsledky transformačních procesů ve středoasijských republikách bývalého SSSR na příkladu Kyrgyzstánu. Práce by měla poukázat na celé spektrum změn, ke kterým začalo docházet v souvislosti s ekonomickou transformací a které zásadním způsobem přetváří kulturu chápanou v její široké definici - kultura jako způsob života.

Metodika

Práce bude vycházet především z výsledků střednědobého terénního výzkumu v jižních oblastech Kyrgyzstánu. Důraz bude pokládán především na kvalitativní metody, jejichž prostřednictvím budou získávány údaje týkající se každodenního života různých sociálních i profesních skupin.

Harmonogram zpracování

duben - květen 2011: studium literatury a pramenů týkající se oblasti Střední Asie
červen - červenec 2011: terénní výzkum v Kyrgyzstánu
září - listopad 2011: zpracování výsledků terénního výzkumu, konzultace a doplňování výsledků s dalšími účastníky výzkumu v jiných regionech Kyrgyzstánu
prosinec 2011: odevzdání první verze práce
březen 2012: odevzdání finální verze práce

Rozsah textové části

60 - 80 stran

Klíčová slova

Střední Asie, transformační procesy, postsocialistická transformace, Kyrgyzstán, Talas

Doporučené zdroje informací

AJTMATOV, Č. - beletristická díla týkající se socialistické transformace v sovětské Kirgizii. (A věku delší bývá den. Praha : Odeon, 1983. Bez ISBN; Bílá loď ; Sbohem, trpký životě ; Jeřábi v předjaří. Praha : Odeon, 1979. Bez ISBN)

HORÁK, S. Střední Asie mezi východem a západem. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 9788024609065

KOKAISL, Petr a kol. Kyrgyzstán a Kyrgyzové. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008. ISBN 9788070437728

KOKAISL, P. Příbuzenský systém v Kyrgyzstánu. Genealogické a heraldické listy. Roč. 28, č. 1 (2008), s. 67–75. ISSN 1212-9631

KOKAISL, P., PARGAČ, J. a kol. Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán. Střípky kulturních proměn Střední Asie. Praha: Univerzita Karlova, 2007. ISBN 9788073081676

KOKAISL, P., PARGAČ, J. a kol. Pastervecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán. Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN 9788073081195

PARGAČ, J., VRHEL, F. Střední Asie a Kazachstán : historie, etnicita, jazyky : od migrace stepních Uzbeků a Kazachů v 15. století do roku 1924. Poříčany : BCS, 2009. ISBN 9788090449107

Vedoucí práce

Kokaisl Petr, doc. Ing. PhDr., Ph.D.

Termín odevzdání

březen 2013

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.

Děkan fakulty

V Praze dne 14.3.2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 29. 03. 2013

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu diplomové práce doc. Ing. PhDr. Petru Kokaislovi, PhD. za odborné vedení a cenné připomínky v průběhu psaní této práce i během výzkumu. Také bych rád poděkoval za spolupráci, srdečnost a pohostinnost občanům Kyrgyzstánu a Uzbekistánu. Vřelý dík patří také členům výzkumných týmů, jichž jsem byl součástí.

Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas

Post-socialist transformation of society in Central Asia. A case study in northern Kyrgyzstan, Talas region

Souhrn

Cílem této práce bylo zachytit transformační procesy, jež probíhaly po rozpadu Sovětského svazu v nově vznikajících středoasijských státech, a zodpovězením výzkumných otázek ukázat důsledky těchto procesů projevujících se v každodenních životech jejich obyvatel. Práce byla zaměřena primárně na severní část Kyrgyzstánu – Talaskou oblast a výsledky zkoumání byly porovnávány se situací v Uzbekistánu, nebo v jižní části Kyrgyzstánu. Během terénního výzkumu byla úspěšně použita metoda zúčastněného pozorování (soužití s místními lidmi). Informace byly dále získávány pomocí polostrukturovaných a nestrukturovaných rozhovorů převážně v ruském jazyce. Bylo zjištěno, že pohled Kyrgyzů na dobu od rozpadu Sovětského svazu je velmi rozporuplný. Transformace ovlivnila většinu oblastí jejich každodenního života – práci, rodinu, stravu i pohled na politiku či náboženství. Často je možné se setkat se vzpomínkami na zlatou sovětskou dobu, ale při bližším zkoumání se zjistí, že tyto dobré vzpomínky jsou z velké části ovlivněny nedůvěrou v možnou změnu v demokratičtější systém bez korupce a zklamáním z dosavadního vývoje. Vztah Kyrgyzů k současnosti a jistou odevzdanost osudu charakterizuje hojně užívaná věta *My privykli* (Už jsme přivykli).

Klíčová slova: Kyrgyzstán, postsocialistická transformace, Střední Asie, Talas, transformační procesy

Summary

The aim of this work was to capture the transformation processes which took place after the dissolution of the Soviet Union in the newly created central-asian countries and by answering the research questions point to the consequences of these processes which manifest themselves in the day to day lives of their inhabitants. The thesis was focused primarily at the northern part of Kyrgyzstan – the Talas area – and the research results were compared to the situation in Uzbekistan or southern part of Kyrgyzstan. In the course of the field research the method of participative (???) observation (living together with local people) was successfully used. The information were then obtained using semi-structured and non-structured interviews, principally in the Russian language. It was discovered that there is a very ambivalent view on the period after dissolution of the Soviet Union among Kyrgyz. The transformation influenced most areas of their everyday life – work, family, nutrition and also their view on politics or religion. It is often possible to encounter memories of the golden soviet period, but when investigated further, these good memories are in large part influenced by low confidence in the possible change into a more democratic system without corruption and by disappointment from the hitherto development. The relationship of Kyrgyz to the present time and a certain abandon is characterized by the frequently used sentence *My privykli* (we got used to it).

Key words: Central Asia, Kyrgyzstan, post-socialist transformation, Talas, transformation processes

Obsah

1.	Úvod	10
2.	Cíl práce a metodika	12
3.	Teoretická východiska	15
3.1	Transformace	15
3.1.1	Radikální sociální změna.....	15
3.1.2	Koncepty radikální sociální změny	15
3.1.3	Tranzice	15
3.1.4	Transformace	17
3.1.5	Path-dependence x anticipated institutions	21
3.1.6	Třetí vlna	26
3.2	Jak měřit úspěšnost transformace	27
3.2.1	Hodnocení úspěšnosti transformace podle různých hodnotitelů.	27
3.2.2	Transformační procesy v zemích Střední Asie.....	29
3.3	Střední Asie.....	33
4.	Praktická část	37
4.1	Střední Asie.....	37
4.2	Základní charakteristiky Kyrgyzstánu	37
4.2.1	Základní charakteristiky Talaské oblasti	39
4.3	Základní charakteristiky Uzbekistánu	40
4.4	Oblasti každodenního života.....	41
4.4.1	Rodina.....	41
4.4.2	Náboženství	45
4.4.3	Politika.....	49
4.4.4	Pokrmý a kuchyně	54
4.4.5	Individuální osobní doprava	59
4.4.6	Tvorba národní identity za pomoci hrdinů či významných osobností ...	61
5.	Výsledky a diskuze	64
6.	Závěr	69

7.	Seznam použitých zdrojů.....	72
8.	Přílohy	80

1. Úvod

Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán jsou středoasijské země, jež nejsou v České republice příliš známé. O něco známější jsou Kazachstán a Turkmenistán. První je díky své rozloze těžko přehlednutelný na mapě Asie i mapě světa, druhý jmenovaný je znám svým autoritářským režimem, kvůli němuž bývá někdy Turkmenistán přirovnáván k Severní Koreji. Tato neznalost středoasijských zemí může být způsobena i malým počtem publikací v českém jazyce, jež se touto oblastí zabírají. Z pohledu středoasijských států je situace zcela opačná. Česká republika, popřípadě Československo, má v těchto středoasijských republikách stále dobré jméno. Starší generace rády vzpomínají na některé výrobky z československé produkce – například československou obuv značky Cebo¹, o níž tvrdí, že vydrží i desetileté používání bez sebemenších problémů. Dále české sklo, český/československý porcelán, na nějž není těžké narazit jak v rodinách (často svatební dárek), tak v pouličních restauracích či na trzích tam, kde mají vetešnictví. Ve Střední Asii znají a rádi pijí české pivo. Někteří muži v době Sovětského svazu dokonce sloužili v rámci základní vojenské služby v tehdejší Československu, popřípadě v tehdejší Východním Německu. Mladí už toto povědomí příliš nemají, za to ale znají některé české sportovce, kterým velmi fandí (nejčastěji hokejisty a fotbalisty jako jsou Hašek, Jágr, Rosický, Čech,...). Vztah k České republice a tedy k Čechům je velmi vřelý. Někteří obyvatelé mají o České republice představu „zaslíbené země“, kde je vše, jak má být, kde není korupce a kde je spravedlivá odměna za práci. Ti odcházejí pracovat do České republiky. Ať už ale v České republice pracovali, nebo znají někoho, kdo do ČR za práci odjel, vždy slyšeli účastníci výzkumu chválu na svou zem. Z návštěv Československa za dob Sovětského svazu si většina ponechala velmi příjemné vzpomínky a někteří si pamatují dokonce i útržky českých lidových písní.

Podnětem ke vzniku této práce byl vyučovací předmět Antropologie Areálů III - Střední Asii a možnost podílet se na výzkumu této lokality, jíž se autor rozhodl využít. V prvním roce byl výzkum zaměřen na Kyrgyzstán. Cílem bylo zachytit každodenní život Kyrgyzů a porovnat jej s životem obyvatel území dnešního Kyrgyzstánu před rozpadem Sovětského svazu. Výzkumný tým, v němž byl i autor této práce, kladl důraz na Talaskou

¹ Původní značka CE-BO (vlastníci též ochrannou známku ЦЕБО a CEBO) odvodila svůj název od sloganu "Československá bota". Jednalo se o exportní značku zlínské firmy Svit registrovanou v roce 1950, která sloužila k exportu obuvi do světa. V bývalém SSSR byla značka velmi oblíbená a byla zárukou kvality obuvi.

oblast v severním Kyrgyzstánu. V roce následujícím se výzkumné týmy vydaly do více střeadoasijských zemí zjistit obdobně situaci Uzbeků v Uzbekistánu a porovnat ji s životem Uzbeků v ostatních střeadoasijských republikách. Autor této práce se v prvním roce účastnil po dobu šesti týdnů výzkumu v Kyrgyzstánu, převážně v Severní části – v oblasti Talas, v druhém roce se podílel na stejně dlouhém výzkumu každodenního života Uzbeků v Uzbekistánu a Tádžikistánu.

2. Cíl práce a metodika

Cílem této práce je zachytit a porovnat důsledky transformačních procesů, jež probíhaly po rozpadu Sovětského svazu v nově vzniklých středoasijských státech. Změny probíhaly v mnoha oblastech. Práce je zaměřena primárně na severní Kyrgyzstán a výsledky zkoumání jsou porovnávány se situací v Uzbekistánu a v jižní části Kyrgyzstánu. Pro správné postihnutí změn je však nutné předem stanovit výzkumné otázky a podotázky a jejich následným zodpovězením se dobrat cíle.

Výzkumné otázky:

- Jaké transformační procesy probíhaly po rozpadu SSSR v nově vznikajícím státě Kyrgyzstán a jak se tyto procesy lišily od transformace v Uzbekistánu?
- Mají tyto procesy odlišný dopad v severním a jižním Kyrgyzstánu?
- Došlo (pokud ano, v čem) ve výše jmenovaných státech v důsledku transformačních procesů ke změnám v oblasti každodenního života (uspořádání rodiny, náboženského vyznání, politiky a jejího vnímání, individuální osobní dopravy)?
 - Jak se utvářela národní identita Kyrgyzů po rozpadu sovětského svazu?
 - Jaký je vztah Kyrgyzů k ČR a jaké zde panují stereotypní představy? (Dříve a nyní)

Prvním krokem výzkumu bylo získání sekundárních dat, tedy informací o každodenním životě v dobách předsovětských a sovětských. Tato data byla čerpána z dobové literatury a internetu. Vzhledem k přílišné obecnosti a nižší vypovídající hodnotě jsou tyto zdroje podpořeny primárními daty přímo od pamětníků sovětské éry, kteří mohou porovnat dobu minulou i současnou. Na případech těchto osob je možné si udělat lepší představu, jak probíhal život ve Střední Asii za dob SSSR.

Primární data byla získána během tříměsíčního výzkumu v Střední Asii, formou polostrukturovaných i nestrukturovaných rozhovorů realizovaných převážně v ruském jazyce. I přes fakt, že obvyklá doba pro použití metody zúčastněného pozorování je delší než v tomto výzkumu, byla tato metoda úspěšně použita, neboť se oběma výzkumníkům podařilo sžít s rodinami do té míry, že se hostitelská rodina sama opakovaně zmínila, že má o dva členy navíc a že jejich odchod bude i pro ně citelný. U výzkumníků byly pocity stejné. Proto v této práci autor píše o žití v rodině a ne o bydlení v rodině.

První šestitýdenní výzkum byl uskutečněn v Kyrgyzstánu v roce 2011 smíšeným dvojčlenným týmem, o rok později následoval výzkum o stejné délce v Uzbekistánu a Tádžikistánu, tentokrát v tříčlenném smíšeném týmu. Výzkum probíhal v letních měsících. Primárně probíhal střednědobý výzkum v Talaské oblasti v severní části Kyrgyzstánu, kde výzkumný tým žil ve dvou rodinách. První rodina žila v Kyrgyzstánu ve vesnici Tash-Aryk, kde se nachází pro Kyrgyze téměř posvátné Manas Ordo (komplex postavený k tisícimu výročí eposu Manas). Obec leží ve vzdálenosti 30 kilometrů od centra oblasti, města Talas. Rodina byla na místní poměry majetná, neboť měla několik hektarů polí s fazolemi, traktor, kombajn, malý nákladní automobil a samozřejmě domácí zvířata (2 krávy, 2 telata, přibližně 40 ovcí – ty však byly až na jednu v době výzkumu na letním pastvisku – *jailo*). Výzkumný tým žil přímo v rodině dva týdny a zapojoval se do každodenních činností. Volný čas, jídlo, i některé práce byly společné. Rodinu tvořili rodiče a čtyři děti. Hlavou rodiny byl Musa, hospodář pracující na svém poli a zahradě, Isl – jeho manželka, v domácnosti – pomáhala manželovi, starala se o dobytek, o domácnost a o děti. Nejstarším z dětí byl třináctiletý Abaj – většinu dne trávil s kravami a telaty na pastvě, stejně jako ostatní děti navštěvoval základní školu. Nejstarší dcerou Musy a Isl byla Ajdžan, která se spolu s mladší sestrou Guldžan staraly o nejmladšího sourozence, jímž byl čtyřletý Kibu. Po prázdninách měli starší sourozenci nastoupit do osmé, sedmé a páté třídy. Manželé mluvili oba komunikativně rusky, děti navštěvovaly místní kyrgyzskou základní školu, rusky se neučily. Protože už bylo po zemědělské sezóně, nebylo příliš práce – kromě obhospodařování dobytka se plela zahrada, Isl se starala o dům, Musa opravoval nákladní automobil, aby posléze spolu s výzkumníky mohl převézt nemocné a slabé ovce přes hory na pastvu. I přes zmíněný majetek však rodina nebyla v nejlepší ekonomické situaci a lyceum v hlavním městě Biškeku pro děti bylo tedy pouhým snem.

V druhé rodině, ve vesnici Aral v Kyrgyzstánu nedaleko hranice s Kazachstánem, strávil výzkumný tým stejně dlouhou dobu. Rodina měla hospodářství (3 krávy, 20 koní, 20 ovcí, osla, slepice, husy, krůty, 3 psy) a žila ve dvou domcích se dvorem. Rodina čítala pět členů – padesáti šesti letou Saliru, která se starala o drůbež a z části o hospodářství, jejího syna Bektura, který byl farmář, Bekturovu manželku Adilet - v domácnosti, jejíž prací bylo starat se o domácnost a svého syna - tříletého Nurislama. Poslední členkou rodiny během výzkumu byla šestnáctiletá Mirim – vnučka Saliry. Mirim vzhledem k složité rodinné situaci (její rodiče jsou rozvedení, matka pracuje v Rusku a otec je zpěvák

žijící v Biškeku) chodí v Arale do školy a žije zde už dva roky. Protože měla Mirim prázdniny a neměla téměř co dělat, zhostila se s chutí role průvodkyně výzkumníků a díky její znalosti ruštiny mohla i překládat hovory s vesničany, kteří rusky neuměli. Rusky rozuměla velmi dobře Salira, která s menšími obtížemi rusky i mluvila. Adilet ani Bektur příliš rusky neuměli. Přestože komunikace byla obtížnější, i do této rodiny výzkumníci zapadli velmi dobře. Oproti rodině z Tash-Aryku si rodina žila lépe, bylo vidět, že nemusí živit tolik dětí. Rodina si platila pomocníka na každodenní práci - Rusa, který ale po prvních dnech pobytu výzkumníků v rodině utekl, údajně z důvodu tvrdé práce a malé odměny. Prý odešel do města, což už takto několikrát udělal a vždy se zase vrátil.

Při výzkumu přišli výzkumníci do kontaktu i s lidmi mimo tyto dvě rodiny, ať už se jednalo o jejich příbuzné, známé, sousedy či zcela cizí lidi. Přínosným kontaktem byl pan Eldiar, s nímž, jako s průvodcem, strávil výzkumný tým týden v Issyk-Kulské oblasti.

V Uzbekistánu byl život v rodinách složitější kvůli nucené registraci, která cizincům ukládá povinnost nocovat pouze v místech určených k ubytování turistů. Registrace je potvrzením o pobytu, které je nezbytné mít stále u sebe pro případnou kontrolu policií a pro možnost odjezdu ze země. Protože registrace se vystavuje vždy na omezenou dobu, výzkumný tým se musel po několika dnech v rodině vrátit registrovat a pak znovu do rodiny, jindy se dalo žít mezi příbuznými ubytovatelů, kteří registraci vystavili na své riziko (v registraci bylo zmíněno ubytovací zařízení, ale výzkumníci byli ubytováni u příbuzných ubytovatele). Z hlediska výzkumu v Uzbekistánu byla nejpřínosnější vesnice vzdálená necelých 80 kilometrů od Fergany (umístění na mapě Uzbekistánu viz příloha 1). Ve vesnici žil výzkumný tým v rodině padesátiletých manželů, příbuzných šestnáctiletého chlapce Abdulchaie z Fergany, který po dobu pobytu výzkumníků v rodině byl stále přítomen a jako jediný zvládal komunikaci v angličtině. Otec rodiny Muchadin komunikoval i v ruštině, ostatní (Muchadinova žena, obě dcery a syn) bohužel znali jen uzbečtinu a s překladem příliš mluvit nechtěli. Vesnice měla výhodu i v tom, že se zde znala většina obyvatelstva, neboť byli vzdálení příbuzní. Většinu dní tedy výzkumníci strávili na návštěvách v rodinách těchto známých či příbuzných, kde většina komunikace probíhala v ruském jazyce.

3. Teoretická východiska

3.1 Transformace

3.1.1 Radikální sociální změna

Při úvahách o sociálních změnách v postkomunistických zemích je nutné si uvědomit, že se jedná o dualitu změny: politickou a ekonomickou². Mezi oběma rozměry této změny přitom panují jisté vztahy, jež jsou různě chápány. Jak píše Norgaard, na počátku transformace byly v západních zemích rozšířené představy, že vytvoření fungujících tržních institucí bude mít za následek spontánní upevnění demokracie. V postkomunistických státech ale panovala opačná představa, tedy že vytvoření stabilního demokratického systému způsobí spontánní vznik funkčního trhu a institucí sociálního státu.³

3.1.2 Koncepty radikální sociální změny

V literatuře je radikální sociální změna rozepsána ve třech základních konceptech. Jedná se o tranzici (nespojité přerod vyznačující se změnou řádu), transformaci či transfiguraci (změny spojitě, jež ustanovují trvale měnlivý řád) a takzvanou třetí vlnu, jež bývá často opomíjena. Východiskem pro definici přístupů budou práce českých sociologů Jiřího Kabeleho a Pavla Machonina.

3.1.3 Tranzice

Tranzitologický přístup, jinak též teorie přechodu, je popisován svými zastánci a kritiky odlišně. Podle Kabeleho, zastánce tohoto přístupu, je základním přesvědčením o proměnlivosti a neurčitosti sociálního řádu. V mimořádných situacích, jako je změna společenského systému, se dosavadní sociální řád hroutí a na jeho místo nastupuje řád

² Politické a ekonomické změny jsou v tomto okamžiku chápány jako podmnožiny změny sociální. Do ekonomických změn zde tedy patří i například vytvoření jisté podoby podnikatelské morálky, stejně jako je vznik všeobecného respektu k lidským právům součástí změn politických.

³ NORGAARD, O. *Economic Institutions and Democratic Reform; A Comparative Analysis of Post-communist Countries*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2000; Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc. In ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, str. 16. [online] 2006 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/

nový. Způsobená změna ale není přímočará, není jednoznačně určená a má více fází. Autor pro ni užívá pojmu „přerod.“ Existují dvě základní fáze přerodového procesu, které ale nejsou ostře odděleny:

- 1) samotný přerod, mimořádná, dramatická a kratší proměna
- 2) období normalizace, trvá delší dobu

Během přerodu procesu dochází k stavu bez pravidel (anomii), stará pravidla přestávají platit a nová ještě nejsou nastolena. Situace je provizorní a dochází během ní k problémům a konfliktům. K jejich zvládnutí a smíření konce starého řádu s řádem novým je potřeba, aby celá situace byla myticky zarámována. Mýtus složitou situaci změny zjednodušuje a dělá ji konkrétnější. Poté co nastoupí normalizační fáze, mýtus už není potřeba a sociální řád se udržuje pomocí standardních společenských institucí.

Proměny společnosti jsou chápány jako přerody, přístup umožňuje chápat proměnu jako událost, která je podmíněna nestandardními volbami aktérů, jež jsou v ní zaangażováni. Podle Kabeleho zde není rozpor s *přístupem transformačním*. Rozdíly shledává spíše mezi těmi, kdo chápou proměnu společnosti otevřeně a uzavřeně. Otevřený přístup nahlíží na sociální proměny jako na částečně neurčité děje způsobené vnějšími i vnitřními vlivy, jež nejsou zcela určovány minulostí a mají jedinečné rysy. Uzavřený přístup (dle Kabeleho) popisuje změny jako zákonité události, mající cíl nezávislý na pojetí aktérů. Cíl je určen vývojem v minulosti. Aktéři v tomto pojetí působí pouze tak, že buď volí, nebo nevolí správnou cestu k tomuto cíli.⁴

Pavel Machonin o teoriích přechodu smýšlí jako o teoriích popisujících změnu společnosti jako přechod od jednoho systému k druhému. V případě této práce od socialismu ke kapitalismu, či od totalitárně netržní společnosti ke společnosti liberálně demokratického kapitalismu. Jako chybu vidí skutečnost, že nelze uvažovat o přechodu od jednoho systému k druhému, neboť existuje mnoho variant jak socialistických, tak kapitalistických systémů. Transzitologický přístup (dle Machonina) přiznává možnost (oproti transformačnímu) pouze jedné vývojové alternativě v budoucnosti. Přístup sám prý sociologii redukuje na empirické sledování a analýzu jevů, které k dosažení daného cíle

⁴ KABELA, J. Rámcová interpretace přerodu České republiky. in: Filipov I. Informatoria katedry Sociologie FSV UK, 1998. In ČÍŽEK, T. *Jak popsat změnu? Sociologické přístupy k problematice transformace*. str. 7-9. [online] 2003-2004 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: http://sscr.wz.cz/seminarky4/cizek_transformace.doc

(dokonalého přechodu) buď přispívají, nebo nepřispívají. Podle jeho názoru jsou *teorie přechodu* naivní a ideologické a skutečnost popisují značně zjednodušeně.⁵

Pro tranzici je stěžejní představa předem daného cíle i znalosti kroků vedoucích k jeho dosažení. Tento předpoklad je už na první pohled spojen s předurčením a teleologickým pohledem, což jej činí dlouhodobě neudržitelným. Je to pravděpodobně dáno tím, že samotný koncept tranzice neexistuje v akademické oblasti, ale uplatňuje se v politické praxi. Pro mnoho sociologických škol je typické, že sociální změnu dělí na dlouhá období postupné evoluční změny, která jsou prokládána radikálními změnami v podobě revolucí.

Koncept tranzice je typickou ukázkou aplikace revoluční změny v podmínkách změny sociální. Je mu vlastní představa státu jako čistého listu, laboratoře se všemi podmínkami regulovatelnými a kontrolovatelnými, v níž se mohou experimentálně ověřovat teoretické koncepty s predikovatelnými výsledky. Jedná se tedy o revoluci, která je řízena a směřována žádoucím směrem. Naproti tomu chápáním sociální změny jako evoluce je typický koncept transformace.⁶

3.1.4 Transformace

Transformace je ve společnosti hojně diskutovaný jev, na nějž lze nahlížet z různých úhlů a v různé šíři. Jak zmiňuje historik umění Kamil Nábělek v Slovníku transformace, „*Úvahy o společenské transformaci bychom mohli založit sociologicky a historicky – což je postup nejobvyklejší –, nebo bychom se mohli zamyslet nad transformací jakožto pojmem; přemýšlet, co nám říká a co v sobě implicitně obsahuje.*“ Zkusme se spolu s Nábělkem podívat na význam pojmu. Zdá se být zřejmé, že transformace je změna formy. Nábělek však jde více do hloubky: „*Zamyslíme-li se však nad ním (pojmem transformace) na okamžik, ona samozřejmost se naruší a my si uvědomíme, že formu lze chápat různými způsoby. A stejné je to i s pojmem obsahu (nebo látky), který s formou máme párově spojen.*“ Jak dále uvádí, v současnosti tyto pojmy vnímáme odlišně od původního aristotelského pojetí a to „*Na základě naší vlastní zažité perspektivy, tedy v zásadě*

⁵ MACHONIN, P. Sociální transformace a modernizace. K výstavbě teorie společenských změn v evropských postkomunistických zemích. Praha: Slon, 1997. In ČÍŽEK, T. *Jak popsát změnu? Sociologické přístupy k problematice transformace.* str. 2. [online] 2003-2004 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: http://sscr.wz.cz/seminarky4/cizek_transformace.doc

⁶ ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci.* Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií str. 16-17. [online] 2006 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/

novověce, tj. abstraktně a zvěčněle. Forma je pro nás způsobem uspořádání neutrální materie, vtištěním struktury nebo viditelného tvaru do neforemného základu. Je tedy vlastně něčím vnějším a přidaným. Původní pojetí však bylo komplexnější a strukturálně bohatší. U Aristotela byla forma aktualizací vnitřní možnosti látky, jejím faktickým uskutečněním.“ Zjednodušeně řečeno, forma byla naplněnou či realizovanou potencií látky. Jak si dále Nábělek všimá: „My už obvykle tuto vnitřní souvislost formy a látky nevnímáme, považujeme je za oddělené a podle toho v praxi „transformujeme“. Měníme formu, ale ta už se nedotýká podstaty.“ Nejedná se tedy o transformaci v původním slova smyslu. S Nábělkem souhlasím i v tom, že „Jsme bytostnými materialisty a „formálními formalisty“, což znamená, že forma pro nás není esenciálně důležitá a to se projevuje i při transformaci.“ Pokud ale chceme přeměnu společnosti, neměli bychom se snažit změnit spíše podstatu, než formu? K takovéto změně může podle Nábělky dojít spíše zázrakem, například při eucharistii, kdy se chléb a víno změní v tělo a krev Kristovu. Dle některých názorů však při eucharistii nejde o přeměnu chleba a vína v tělo a krev Kristovu v plném smyslu, ale spíše o jejich transsignifikaci, tedy přeměnu/posun významu. Takovýto posun je dle Nábělky našemu obvyklému, modernímu a novověkému pohledu na svět již srozumitelnější a může nám pomoci i při úvahách o společenské transformaci. „Obratem k jazyku a znaku se vyhneme oné staré a pro nás ne již plně srozumitelné aristotelovské terminologii, stejně tak jako i odlehlým teologickým spekulacím. Bez ohledu na to, že i transfigurace je teologickým pojmem a v některých liturgiích je synonymní transsubstanciací, ukazuje se v tomto slovu zřetelně něco jiného. Svým kořenem odkazuje nikoli ke skrytým skutečnostem filozoficko-metafyzického řádu, ale ke specifické formě reprezentace. Figura je uspořádaným a strukturovaným celkem, který může být reprezentací mentální, jazykovou („rétorická figura“) či vizuální. Není žádnou abstraktní konstrukcí nebo dodatečnou ilustrací. Spíše se v určitých ohledech uspořádává jakoby sama. Zárodečné zdroje figurace jsou takřka intuitivní, i když figury samotné nejspíš nemají zdroj v podvědomí, ale v kulturní sféře. Při hledání figur jde o vystižení jedinečného výrazu, nikoli o objevení pravidla schematismu nebo sledování nějaké vyšší celkové skladebnosti.“

Jako dobrý příklad transfigurace uvádí Nábělek vysílač na hoře Ještěd, kdy bylo záměrem architekta tvarově spojit stavbu a horu do jednoho celku. Na jednu stranu je stavba technického rázu, tedy odlišná od hory, jež je rázu přírodního, na druhou stranu

horu přirozeně završuje a dokončuje ji. „*Obě jsou přirozeně propojeny – hora se stává základnou stavby a stavba dokončením hory.*“ Hora se tedy promění (transfiguruje), i když se sama nemusí tvarově proměnit (transformovat), či vnitřně proměnit. „*Stavba se též promění – doplní, scelí a přeznačí figuru, která tu byla již před miliony let. V samozřejmosti celkového zjevu je vše přirozené a takřka kouzelné zároveň.*“ Toto shrnuje Nábělek závěrečnou větou: „*A o to právě jde: transformaci uchopit jako transfiguraci, která proměňuje i to, co nepřetváří fyzicky a která tam, kde se objeví, posouvá původní situaci na vyšší úroveň a nabízí nové vzory (v obou významech slova).*“⁷

V této práci, kde se autor zabývá „transformací“ postsovětských republik, jde tedy spíše o transfiguraci.

Miroslav Petříček se oproti Nábělkovi na transformaci dívá z jiného úhlu. Ujasňuje, o jaký slovní druh se jedná a dále se zabývá dynamikou a statikou pojmu. Určitě mu musíme dát za pravdu, že i když to tak nevypadá, transformace není jen podstatným jménem, ale také slovesem. Jak dále uvádí, „*Její produktem je změna a nikoli stav věcí, protože transformace označuje přeměňování. Je to proces, který zcela jistě směřuje proti lidské potřebě stability a stálosti, na druhé straně je transformace znakem, jímž se živé liší od neživého.*“ Petříček však poukazuje i na fakty, proč je proměňování věcí nepříjemné. Jde o to, že proměňování věcí přináší deformace („*přetvářet je možné jen tak, že původní tvar se rozpadl a mizí v jiném*“), dále z důvodu že proměňováním se věci zdánlivě vymykají naší kontrole („*Sotva něco poznáme, už je to jiné a musíme začínat znovu.*“). Současně ale zmiňuje, že „je třeba se nějak s tímto nepříjemným ne-stavem věcí vyrovnat, protože nelze už nevidět, že proměňování je základem všeho, co se nám jeví jako stálé jen proto, že odhlížíme od proměnlivého.“ Závěrem Petříček ještě shrnuje, co tedy je transformace. „*Mluví-li se o transformaci v souvislosti s proměnou společnosti a to jak pokud jde o proměnu střední a východní Evropy, tak o přerůstání moderní doby do doby, která v ní vzniká jako její nějaká nová podoba a které se z nedostatku přiléhavého vlastního jména říká postmoderna, obvykle se tím míní přechod od jedné formy k jiné. Možná je mnohem přesnější a realitě přiměřenější, jestliže bychom i v tomto případě transformaci rozuměli nikoli nahrazení jednoho stavu věcí nějakým jiným, nýbrž přechod*

⁷ NÁBĚLEK, K. *Transformace*. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-12]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/6-transformace.html>

od světa stálosti ke světu proměn. Avšak i přechod je sloveso, život, který se proměňuje, realita, již je vlastní proměňování, jsou přechodem jakožto stavem.“⁸

Zdislav Šulc ve Sporu o strategii transformace píše o situaci při transformaci po listopadu 1989 takto: „*Neexistovaly zde pochybnosti o tom, že výsledkem transformace musí být vytvoření konzistentního tržního mechanismu, ve kterém existuje konkurenční trh zboží a služeb založený na liberalizovaných cenách efektivní poptávky a nabídky, plně propojený na světové trhy, spolu s trhem kapitálu a liberalizovaným trhem práce, kde se ceny (mzdy) určují na základě mechanismu kolektivního vyjednávání mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Za jednu z klíčových operací se považovala vlastnická transformace rozhodující části státního i polostátního (družstevního) podnikového sektoru. Rozchod s centrálním plánováním a jeho nahrazení hospodářskou politikou, uplatňovanou tržně konformními nástroji na základě obecně vymezených „pravidel hry“, byly považovány za samozřejmost. Spor však byl o to, jakým způsobem má být tohoto cíle dosaženo. Diskuse o strategii transformace se soustředila zejména na dvě skupiny problémů: na způsob přeměny vlastnických vztahů a tempo a způsob otevření čs. ekonomiky světu.“⁹*

Z pohledu nejen ekonomického se transformací zabýval i bývalý český prezident Václav Klaus, který byl za své teorie hojně kritizován mimo jiné i proto, že se v praxi tyto teorie neosvědčily. Klaus poukazuje na hlavní pilíře v Scénáři ekonomické reformy, prosazeném ve vládě a parlamentu v období transformace Československa. Těmito základními kameny jsou podle Klause:

- ekonomická deregulace, tedy likvidace institucí centrálně řízené ekonomiky, zrušení stovek či tisíců příkazů a zákazů, otevření vstupu na trh pro soukromé a zahraniční subjekty
- liberalizace cen a zahraničního obchodu
- privatizace státních podniků
- kontrola makroekonomické situace a vyhnutí se vysoké inflaci (či dokonce hyperinflaci)

⁸ PETŘÍČEK, M. *Transformace*. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/7-transformace.html>

⁹ ŠULC, Z. Spor o strategii transformace. In ŠAFARÍKOVÁ, V. a kol. *Transformace české společnosti 1989–1995*, Brno: Doplněk, 1996, str. 119–121. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/8-spor-o-strategii-transformace.html>

– postupné vytváření tržní infrastruktury, a to jak institucí, tak legislativy.

Dle Klause je jasné, že těchto 5 věcí musí být současně a žádná z nich není méně důležitá než ostatní. „*Kouzlo není v jednotlivostech, ale v udržení a zachování transformačního celku.*“¹⁰

Václav Klaus ve svém teoretickém modelu varuje před pouhými dílčími změnami a naopak zdůrazňuje potřebu ráznější systémové změny s jasnou vidinou cíle. Jeho pohled na zmíněnou transformaci Československa je kritický, uznává ale, že bylo vybojováno alespoň přijatelných kompromisů.

V pozadí těchto procesů *sociální transformace* nestojí pouze aktivita různých soupeřících sociálních a politických hnutí a jejich programů, ale také vliv místně specifických tradic, hodnotových systémů či historických zkušeností a dopady specifického průběhu kolonialismu a trendů modernity (např. vývoj Japonska či Indie, kde došlo ke specifické kombinaci místních a západních prvků a hodnot).¹¹

3.1.5 Path-dependence x anticipated institutions

Pro pochopení transformace je velmi důležitý koncept path-dependence (závislost na cestě). Ten oproti tranzici popírá možnou znalost cíle a reálnost scénáře vytvoření státu jako „kopie západních demokracií“, tedy základní východisko starších tranzitních teorií. Tento koncept zdůrazňuje fakt, že každá sociální změna vychází z minulých dějů a je tedy závislá na cestě, kterou společnost před jejím uskutečněním prošla. Není proto možné předpokládat, že společnost, v níž se zhroutil společenský systém a která jej začíná nahrazovat jiným, může aplikovat stejnou sekvenci kroků provedených v případě jiné sociální změny s očekáváním shodného výsledku. Není tedy možné „udělat tlustou čáru za minulostí“ a doufat, že lidé budou reagovat pouze na nové podněty, jimiž jsou obklopeni, aniž by jejich reakce byly poznamenány jejich osobní životní zkušeností. Tento fakt se dá aplikovat jak na celou společnost, tak na každého jejího jednotlivého člena. Dále je

¹⁰ KLAUS, V. *Patnáct let od zahájení ekonomické transformace*. In *Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi*. Ed. Marek Loužek, Cep. 47, 2006, str. 14. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/3-patnact-let-od-zahajeni-ekonomicke-transformace.html>

¹¹ ČERNÝ, K.; ŠUBRT, J. *Teorie modernizace: Diagnózy charakteru společnosti a sociální změny ve 20. století*. str. 284. In ŠUBRT, J.; PFEIFEROVÁ, Š. *Sociální změna*. Praha: elektronický sborník, 2010. [online] 2008 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: http://moodle.fhs.cuni.cz/pluginfile.php/26756/mod_resource/content/0/Soci_In_zm_na.pdf

důležité si uvědomit, že path-dependence nejsou jen pozůstatky minulosti, které se během transformace uplatňují, ale i výběr způsobu, jakým bude transformace prováděna. Již projitou cestou je tedy ovlivněno nejen rozhodnutí transformaci nastoupit, ale i volba metody jejího použití a rozhodování v rámci transformace.¹²

V opozici stojí koncept M. L. Federowicze nazvaný anticipated institutions (očekávané instituce). Ten se obrací k budoucnosti bez zatížení minulostí a tvrdí, že nikoliv dědictví minulosti, ale projekty orientované na budoucnost podněcují institucionální změnu. Klíčová je vize cíle. Jeho dosažení pro Federowicze není důležité, stejně jako je nedůležitý fakt, zda je cíl vůbec dosažitelný. Laicky řečeno, je důležité mít nějaký pevný bod, ideální cíl, k němuž společnost směřuje své transformační kroky.¹³

Působení těchto konceptů se vzájemně nevyklučuje. Ve skutečnosti se mohou vzájemně ovlivňovat. Vnímání jakékoliv předvídané instituce může být ovlivněno individuální biografií i společenskou historií jednajících aktérů. Na stranu druhou může být jakýkoliv minulý prožitek reinterpretován v podobě předvídané instituce. Proto si koncept path-dependence zachovává svou platnost, ačkoliv nemůže být považován za jediného činitele v procesu transformace.

Existuje mnoho typů transformace i možností jak transformace dělit, odlišovat. Jak bylo zmíněno v pohledu Václava Klause výše v této práci, transformace se dá dělit dle rozsahu na celkovou a dílčí. Jiný způsob je rozlišení dle typu na transformaci sociální struktury a transformaci institucí. O první zmíněné pojednává například Machonin, o transformaci sociální struktury píše například Bruszt a Stark.

U transformace sociální struktury se jedná o rozklad režimu, z něhož vyplyne uvolnění geografických, ekonomických a politických omezení, čímž vznikne prostor pro nový způsob lidského chování, prosadí se vyšší motivace k individuálnímu úsilí a dojde k

¹² DOBRY, M. Introduction: When Transitology meets Simultaneous transitions, 2000. In: DOBRY, M. *Democratic and Capitalist Transition in Eastern Europe: Lessons for the Social Sciences*; Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000. In ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. str. 18. [online] 2006 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/

¹³ FEDEROWICZ, M. L. Anticipated Institutions: the Power of Path-finding Expectations, In: DOBRY, M. *Democratic and Capitalist Transition in Eastern Europe: Lessons for the Social Sciences*; Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000. In ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií str. 18. [online] 2006 [cit. 2012-12-15]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/

vstřícným změnám legislativy, jejichž následkem bude vznik nových institucí. V závěru dojde ke "společenské dohodě", kterou uzavírají představitelé režimu s obyvatelstvem (po případech s jeho některými skupinami) s úmyslem získat jeho podporu.¹⁴

Rozdílným předpokladem *transformace institucí* je slabý stát, svržený slabou občanskou společností. Rozdílné cesty jednotlivých zemí (kapitulace, kompromis, konkurence, atd.), které se snažily vyprostit ze státního socialismu, vedly k rozdílným přechodovým institucím v nové politice. Přístupy jednotlivých zemí k transformaci se mezi sebou velmi liší. Záleží na tom, jak (a zda vůbec) stát ohodnocuje aktiva (tržní versus úřední nástroje); kdo je může získat (právnícké osoby versus občané), či s jakými zdroji je může získat (bankovní versus poziční zdroje).¹⁵

Dělení podle Machonina je dalším z možných dělení transformačních procesů:

a) Sociální přeměny spjaté s pokračujícím postupným přechodem vyspělých zemí k moderní postindustriální kultuře, jako tomu je ve velkém počtu případů v západní Evropě. V některých z nich, jako např. v současném Švédsku, jsou provázeny rekonstrukcí a částečnou redukcí přespříliš nákladného a do jisté míry rovnostářského systému sociální politiky (welfare-state).

b) Procesy, charakteristické pro demokratizaci a aspoň do jisté míry spjaté i s úplnější marketizací středně vyspělých evropských zemí s nedávnou autoritářskou nebo partokratickou minulostí. Do této skupiny patří známý vývoj ve Španělsku, Portugalsku a Řecku, některé rysy tohoto typu přeměn shledáváme i v Itálii.

c) Hluboké změny autoritárních režimů v demokratické systémy v Latinské Americe a v některých rozvojových zemích v jiných částech světa. V nich se rovněž uplatňují určité deetatizační prvky a tendence k rozšiřování a prohlubování tržních vztahů.

¹⁴ MACHONIN P.; TUČEK, M. *Česká společnost v transformaci k proměnám sociální struktury*. Praha: Slon, 1999. str. 4. [online] 2004 Dostupné z: http://tucnak.fsv.cuni.cz/~kabele/archiv/2004_Revolution/R4_Teorie%20transformace2_prezentace.doc In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 19.

¹⁵ STARK, D.; BRUSZT, L. *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Properte in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. [online] 2004. Dostupné z: http://tucnak.fsv.cuni.cz/~kabele/archiv/2004_Revolution/R4_Teorie%20transformace2_prezentace.doc In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 19 – 20.

d) Reformně komunistické změny v rychle se proměňujících rozvojových zemích typu Číny nebo Vietnamu.

e) Postkomunistické změny v těch východoevropských, popř. balkánských společnostech, jež nebyly v předkomunistickém období v dostatečné míře industriálně rozvinuté, a to včetně těch, v nichž komunistické systémy vládly po celé historicky dlouhé období několika generací a v nichž se zpravidla vyvinula industriální kultura „sovětského typu“.

f) Postkomunistické transformace v těch zemích střední, jihovýchodní a východní Evropy, jež lze považovat alespoň za středně průmyslově rozvinuté již před přechodem do komunistického systému.¹⁶

Z velkých transformací existuje mnoho poučení. Jak uvádí Ralf Dahrendorf, zvláště z transformace postkomunistické. Dahrendorf vyjmenovává pět těchto poučení.

První souvisí s nestabilitou starého (předtransformačního) režimu. Jeho zřejmě neodvratné zhroucení a naléhavá nutnost nového počátku zahrnuje vždy prvek hospodářsky pochybeného managementu starých vládců a z toho vyplývající nechuť ovládaných. Zřejmý nepoměr mezi daněmi a službami (požadavky na příjmy od občanů a službami v jejich prospěch) politizuje hospodářskou situaci. Pokud se mocným daří dobře, zatímco životní poměry většiny se zhoršují, může se stát status quo nesnesitelný a vzniká revoluční situace. Pokud lidé zjistí, jak dobře se žije jiným v zemích v jejich sousedství, pak jiskra naděje na zlepšení přeskočí do revolučního sudu s prachem. Ekonomická frustrace může v každém případě mít politické následky, dokonce i svržení vlády.

Druhým poučením je skutečnost, že první krok ke svržení režimu je zjevně politický. Je nutné nastolit nový řád hodnot a zcela nová politická třída, aby byly zahájeny ústavní reformy a vytvořeny rámcové podmínky pro pravidla a instance, jež jsou nutné pro hospodářský rozvoj. Balcerowicz hovoří v této souvislosti o „mimořádné politice“ a rozlišuje ji od „normální politiky“, která je sice cílem, ale nelze jí dosáhnout lehce ani rychle.

¹⁶ MACHONIN, P. *Postkomunistická sociální transformace a modernizace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. str. 1-2. [online] 2009 [cit. 2013-01-24]. Dostupný z: http://samba.fsv.cuni.cz/~cabanova/UVOD%20SP%202009/7_p%C5%99edn%C3%A1%C5%A1ka/Machonin.pdf

Třetí poučení říká, že cesta k prosperujícímu (tržnímu) hospodářství vede „slzavým údolím“. Pro většinu budou hospodářské životní podmínky horší než dříve, než se opět vylepší. Dahrendorf poukazuje na hořkou zkušenost, kdy cesta od nízkého příjmu k několikanásobně vyššímu začíná fází sociálního rozvratu a všeobecné dezorientace. V této fázi jsou lidé náchylní k pokušení fundamentalistů či nacionalistů (nebo jakýchkoli „integristů“).

Dle čtvrtého poučení představuje úspěšná cesta „slzavým údolím“ a stabilizace hospodářských reforem další druh politických otázek - otázek disciplíny. Musí existovat cesty – instituce, autority –, zaručující, že se věci nevymknou z kloubů. Disciplíny je možné dosáhnout dvěma způsoby (které spolu často souvisí). Prvním je trvalá obrana vlastních institucí, ústavy, proti všem výzvám a pokušením, což vyžaduje téměř nadlidské vůdčí kvality, přičemž pomáhá osobní charisma, druhou metodou je podpora zvenčí.

Páté poučení je spíše povzdechem: blaze zemi, jíž se podařilo uskutečnit tržní hospodářství i politickou demokracii a poté od sebe obojí ve skutečnosti i v hlavách lidí oddělit, aby tím byla ekonomie přenechána vlastním uzdravujícím silám a byla udržována stabilní demokracie, třebaže se objevují recese a hospodářské krize!

Nakonec spočívají tržní hospodářství a politické demokracie na stejném základním principu. Jsou to úspěch slibující odpovědi na skutečnost, že žijeme ve světě nejistot, v němž je nutné nalézt postup, jak umožnit provádění změn bez převratu a násilí. Tržní hospodářství dává prostor pro změny vkusu i technologie, demokracie dávají průchod změnám v zájmech a preferencích lidí.¹⁷

Názor který zastává Dahrendorf, tedy nutnost oddělovat politickou demokracii od tržního hospodářství, není jediným pohledem na vztah státu a trhu. Jiné pohledy říkají, že pokud je nastoleno tržní hospodářství, demokracie přijde sama. Naopak pokud funguje demokracie, tržní hospodářství ji následuje.

¹⁷ DAHRENDORF, R. Poučení z postkomunistické transformace. In *Od pádu Zdi k válce v Iráku*. Praha: Vyšehrad, 2008, str. 87–90. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/2-transformace.html>

3.1.6 Třetí vlna

Třetí způsob náhledu na sociální změnu je spojován s převzetím státu (state capture), (např. autoři Joel Hellman, Geraint Jones, Daniel Kaufmann) případně s dalšími méně častými koncepty jako *předčasná konsolidace* (Andrzej Richard), *nedokončená tranzice* (Myant, Fleischer), či *restaurace* (Edmund Wnuk-Lipiński), tedy s koncepty takzvané „třetí vlny“.¹⁸ O ní píše například Pavel Čmiel ve své bakalářské práci *Od transformace k evropeizaci*.¹⁹

Konceptům třetí vlny schází relativní optimismus, tak typický pro předcházející nahlížení změny. Tyto koncepty ani nehledají důvod deformací a problémů v historii, jak bylo charakteristické pro transformační teorie. Naopak se zaměřují spíše na aktuální realitu a její bezprostřední příčiny a důsledky. Předchozí koncepty radikální sociální změny reflektuje třetí vlna kriticky a ukazuje na jejich častou odlišnost od empirické reality i teoretické a metodologické nedostatky. Naopak více odráží sociologická východiska a společenský rozměr změn. Koncepty třetí vlny je předpokládají, že proces sociální změny neprobíhal tak, jak předpokládaly předchozí teoretické koncepce, ale že vedl k neočekávanému důsledku. Přejídný systém mezi reálným socialismem a volným trhem se v procesu zpomalování a oddalování transformačních změn ustálil jako specifický hybridní režim a stal se kolébkou nově strukturovaných zájmů a s nimi spojených elit. Příčinou přetrvávání tohoto stavu jsou převážně aktéři mající dostatečný sociální kapitál k ovlivnění politického rozhodování. Současný hybridní systém s nefunkčními či nedostatečně fungujícími samoregulačními mechanismy (ať už se jedná na nejobecnější úrovni o policii, soudnictví, média, veřejné mínění, či na specifitější instituce regulující ekonomiku a politiku) je politicky a ekonomicky výhodný pro nově vzniklou vlivnou vrstvu. Ta v této fázi způsobuje stagnaci systému, která je následně, formou dalších příležitostí k navýšení ekonomického a sociálního kapitálu, dále posilována. Vzniká tak bludný kruh, z něhož, není úniku. Nejpravděpodobnějším východiskem z tohoto bludného

¹⁸ TOMÁŠEK, M. *Převzetí státu*. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/tranzice-nebo-transformace/prevzeti-statu.html>

¹⁹ ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. [online] 2006 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/

kruhu je internacionalizace. Působení internacionalizačních struktur je řešením, které by mělo dokázat rozpohybovat předčasně konsolidované „dočasné“ struktury.²⁰

3.2 Jak měřit úspěšnost transformace

Zda byla transformace úspěšná více či méně, lze měřit. Pokud máme být objektivní, je dobré srovnat více pohledů na úspěšnost. Hodnocení výsledků transformace je totiž vždy subjektivně závislé na hodnotiteli.

3.2.1 Hodnocení úspěšnosti transformace podle různých hodnotitelů.

- vnější hodnotitelé (mezinárodní organizace, ostatní státy)
- vnitřní hodnotitelé (stát a jeho představitelé)
- primární hodnotitelé (obyvatelé, kterých se transformace týká přímo)
- nezúčastnění hodnotitelé (např. vědci).

Pro mezinárodní organizace (MMF, Světová banka) byly měřítkem úspěšné transformace především procentuální změny v množství státního majetku. Dopady změn na stabilitu společnosti a životní úroveň obyvatel byly brány spíše okrajově. Například Kyrgyzstán byl zpočátku hodnocen pozitivně kvůli často i radikálním reformám.

Ještě menší objektivitu vykazují ve svých hodnoceních představitelé hodnocených států, neboť cíle reformy často určují až při jejich zpětném hodnocení. Jak uvádí Kokaisl, *„Na začátku (v době vyhlášení nezávislosti) panoval v těchto státech chaos a nezávislost byla vnímána velice často jako nechtěná. S odstupem času je tato doba (a získaná nezávislost) deklarována jako úspěšné dosažení mnohaleté tužby národa, což se stalo právě díky politickému umu a prozíravosti současných představitelů státu.“*²¹

Hodnocení obyvateli hodnoceného státu má své výhody i nevýhody. Je vždy subjektivní, tedy v extrémním případě by mohlo dojít k situaci, kdy by každý obywatel měl jiný názor. Výhodou je, že obyvatelé záměrně nezkrslují. Tím že srovnáváme minulost se současností, můžeme narážet na různá úskalí – například na skutečnost, že lidé vytěšňují negativní zážitky, čímž dochází ke zkreslení a je potřeba pokládat upřesňující dotazy, zda

²⁰ ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií str. 19-20. [online] 2006 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/

²¹ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, str. 280.

bylo lepší to či ono konkrétně. Problém mladých je ten, že sovětskou dobu znají jen z vyprávění, že už ji nezažili, což hodnocení také ovlivní. Mladší generace vnímají spíše změnu mezi počátečními roky po rozpadu Sovětského svazu a současností, starší vnímají spíše změnu mezi životem v SSSR a životem po rozpadu. Docházíme tedy často k odlišnému hodnocení generacemi. Další možné zkreslení je propaganda. Kromě srovnání minulosti a současnosti je při hodnocení jedním z dalších hledisek vymezení my x oni (kdokoliv kdo není my, tedy okolní státy s jejich obyvateli, cizinci, s nimiž přijdeme do kontaktu).

Další **kritéria pro posouzení úspěšnosti transformace a rozvoje** byla stanovena Nadací Carl Bertelsmanna v roce 2001 v rámci analýzy současných procesů a výsledků systémové transformace a úspěšného rozvoje v jednotlivých transformujících se a rozvojových zemích světa. Kritéria hodnotí nejen dosažený stupeň demokratizace a naplnění kritérií tržní ekonomiky, ale také manažerské úspěchy politické reprezentace a využitelnost daného transformačního modelu pro jiné státy s obdobnými výchozími podmínkami. Vzhledem k různorodosti jednotlivých transformačních a rozvojových procesů by měl být kladen důraz nejen na to, do jaké míry jednotlivé státy naplňují stanovená politická, sociální i ekonomická kritéria, ale také na to, do jaké míry autoři systémových přeměn dokázali reálně zlepšit situaci v daných zemích. Autorům transformačních studií by se mělo podařit kromě statického zhodnocení výsledků transformačních procesů, ale měli by v prezentovaných analýzách posuzovat úspěch transformace ve srovnání s původní situací státu (rozsah, v jakém se podařilo splnit cíle transformace), a oceňovat též inovativní přístupy k problémům transformace a rozvoje s ohledem na místní podmínky. Hlavními kritérii přechodu k tržně orientované demokracii (spojení trhu a demokratických institucí) jsou existence demokratických a tržních institucí zajišťujících základní lidské svobody, existence právního státu a systematický management transformační strategie. Ke kritériím přechodu k demokracii jsou počítány také stabilita a efektivnost demokratických institucí; způsob, jakým jsou ve společnosti reprezentovány zájmy jednotlivých skupin (etnických, teritoriálních, zájmových); funkčnost a stupeň svobody sdělovacích prostředků; existence občanské společnosti či vliv externích činitelů na proces transformace. Ekonomická kritéria přechodu k tržní společnosti hodnotí úspěch jednotlivých transformujících se států v makroekonomické i mikroekonomické oblasti rovněž s ohledem na sociální úlohu státu. Kritéria týkající se managementu transformace

analyzují především konzistentnost zvolené transformační strategie a její vztah ke zdrojům jednotlivých států. Stejně tak i efektivnost využívání těchto zdrojů či schopnost vedoucích činitelů poučit se z vlastních chyb a reagovat na nepředvídané situace vzniklé v průběhu transformačního procesu. Jak zdůrazňují B. Kuzmits a prof. F. Nuscheler, k zhodnocení výsledků přechodu k demokracii a tržní ekonomice a celkového rozvoje státu nestačí využít standardní kritéria rozvoje (např. ukazatel lidského rozvoje - Human Development Index – HDI²² používaný OSN či magický pětiúhelník rozvoje²³ používaný v 70. letech), které nepostihují všechny podstatné aspekty rozvojového procesu v současném světě. Nuscheler navrhuje nová vlastní kritéria rozvoje, která zahrnují i udržitelnost a nezvratnost vývoje k demokracii a tržní ekonomice v rozvíjejících se státech, relativní pokrok zaznamenaný v tomto procesu ve srovnání s původními podmínkami státu, manažerské úspěchy dosažené v procesu rozvoje nebo hodnocení míry, do níž rozvoj přispívá ke svobodě volby odrážející mj. demokratizaci, rozvoj tržní ekonomiky a občanské společnosti.²⁴

3.2.2 Transformační procesy v zemích Střední Asie

Při analýze transformačních procesů bývalého východního bloku je poměrně obvyklé rozdělovat postkomunistické země do tří oddělených skupin, jimiž jsou střední Evropa, jihovýchodní Evropa a postsovětská Evropa, také je možné dělení ještě na evropskou část a na Střední Asii se Zakavkazským regionem.

Podle Machoninova dělení Střední Asie patří do skupiny společeností východoevropských, popř. balkánských, jež nebyly v předkomunistickém období v dostatečné míře industriálně rozvinuté. Patří sem i ty země, v nichž komunistické systémy vládly po období několika generací. V nich se většinou vyvinula industriální kultura „sovětského typu“. Ve Střední Asii se jedná přesně o typ společnosti, kde před

²² Je složen ze tří faktorů: hmotné životní úrovně (měřené výší hrubého domácího produktu připadajícího na jednoho obyvatele), zdraví a kvality života (měřeny průměrnou délkou dožití) a rozsahu vzdělávacích příležitostí (měřeným kombinovaným podílem příslušné populace navštěvující školy)

²³ Zahrnuje růst, práci, rovnost a spravedlnost, participaci a nezávislost. I když lze asi jen s obtížemi kvantifikovat aspekty, jakými jsou rovnost a spravedlnost, participace či nezávislost, dochází k jejich praktické aplikaci např. ve formě principů evropských politik hospodářské a sociální soudržnosti jako subsidiarita, doplňkovost či partnerství.

²⁴ WEIDENFELD, W. *Shaping Change – Strategie of Transformation. Results of the International Survey.* Carl Bertelsmann Prize. 1. Aufl. Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 2001, 228 stran. In HAVLOVÁ, R. *Recenze. Mezinárodní vztahy 1/2003.* [online] 2003 [cit. 2013-01-30]. Dostupné z: www.mezinarodnivztahy.com/article/download/68/65

příchodem Rusů byla zemědělská a pastevecká společnost, neexistoval téměř žádný průmysl a během ruské nadvlády zde vznikla poměrně rozsáhlá industriální kultura sovětského typu.

Státy sovětské Střední Asie patřily v dobách SSSR k nejchudším a nejzaostalejším. Tehdy zaostávaly za ostatními svazovými republikami jak v sociálních, tak ekonomických ukazatelích (mimo Indexu růstu základních ekonomických ukazatelů, který byl však vysoký z důvodu minimálních počátečních hodnot.) Sovětská vláda v této oblasti začala kromě industrializace také s odstraňováním negramotnosti zaváděním školství.²⁵

Střední Asie byla do revoluce oblastí agrární a jako další oblasti Asie a Afriky neprošla průmyslovou revolucí. Úroveň zemědělství tedy výrazně nepřesáhla naturální formy hospodaření. Tyto formy byly charakteristické pro zemědělství Střední Asie až do počátku 20. století. Velká část výroby produktů nezemědělské povahy vycházela z řemeslnických dílen nebo manufaktur, kam technická civilizace pronikla jen v malé míře. Hlavním výrobním prostředkem zde byl člověk, společenská úroveň výroby nepřekročila rámec primitivního využití hrubé lidské síly.²⁶

Středoasijské republiky vznikaly uměle, bez respektu k obyvatelům, národům a jejich zvykům. Hranice byly tvořeny úředníky, kteří nectili přirozenost a hranice stanovovali direktivně, bez ohledů na tradice či etnika.

Transformace společnosti ve středoasijských republikách byla představována spíše jako ekonomická. Změny však zasáhly celou společnost a do značné míry ovlivnily i celou kulturu. Nově vzniklé státy tak byly nuceny hledat nový směr, jakým se ubírat, když byl starý model opuštěn, navíc ne tak docela dobrovolně.²⁷

V bývalých sovětských republikách bylo zapotřebí v 90. letech 20. století po zhroucení starého systému vytvořit model nový, který by nahrazoval i ideologii modelu původního.

²⁵ KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, str. 84.

²⁶ Kolektiv pracovníků Oddělení Středního východu a Afriky. *Rozdílnými cestami. Srovnání sociálně ekonomického vývoje sovětské Střední Asie, Kazachstánu a Zakavkazska s vývojem v Turecku, Íránu a Afghánistánu*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1977, str. 170. In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 24.

²⁷ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, str. 277.

Při hledání nových kořenů vyvstalo více problémů. Ideologickou prázdnotu zkoušely zaplnit různé skupiny sledující prosazení svých vlastních cílů (politických, nacionalistických náboženských), což zvyšovalo radikální nálady ve společnosti.²⁸

Předkládaný cíl transformace byl dosti nejasný, formulovaný jen velmi rámcově. Některé cíle se dokonce formulovaly zpětně, až při hodnocení procesu transformace. To se týká například transformace ekonomické, která místo pozitiv přinesla spíše pokles životní úrovně. Pokud není jistota, pak se podvědomě vracíme zpět do minulosti, což se může projevit až upjatým historismem. Vzpomínáním a důrazem na slavnou minulost však lze překonat i neutěšenou přítomnost, v naději v lepší, neřku-li rovnou slavné budoucnosti. Situace je o to méně radostná, když sovětská doba ve většině nově vzniklých středoasijských států nevyznívá vůbec negativně. V reakci na těžké smířování obyvatelstva s rozpadem Sovětského svazu probíhala kampaň, která zdůrazňovala nevyhnutelnost rozpadu a hlavně klady nově nastalé situace, jimiž měla být suverenita a rovnoprávnost s ostatními státy.

Transformace zasáhla také oblast zemědělskou, která je pro kulturu obyvatel Střední Asie dosti podstatná. Pástevecký chov dobytka ovlivňoval kulturu obyvatel Střední Asie od nepaměti. Dřívější hospodářské jednotky (kolchozy²⁹, sovchozy³⁰), které měly krom hospodářského významu též nezanedbatelnou sociální funkci, se rozpadly a základní hospodářskou jednotkou se stala širší rodina (včetně příbuzných). Ta částečně přebrala i funkci sociální. Sdružování chovné zvěře už není jen v rámci rodiny, ale v horách pasou pastevcí (takzvaní čabani) zvířata za úplatu i ostatním lidem, s nimiž nejsou v příbuzenském vztahu. Kromě tradičního pastevectví se po rozpadu SSSR začalo ve větší míře osévat, aby se dosáhlo potravinové soběstačnosti. Z počátku transformace nastaly problémy také v očekávané modernizaci zemědělství, neboť drobná hospodářství nebyla schopna dosáhnout na výdobytky mechanizace a tak byla odkázána na vysoké zastoupení ruční práce.

Oproti ostatním středoasijským státům vybočuje v deklarování transformace právě Kyrgyzstán, v němž byla transformace deklarována ekonomicky výrazněji, od plánově

²⁸ KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, str. 43.

²⁹ Kolchoz (kollektivnoje chozjajstvo) = forma kolektivního zemědělství, obdobná jako JZD v ČSSR.

³⁰ Sovchoz (sovetskoje chozjajstvo, sovětské hospodářství) = státem vlastněný zemědělský podnik.

řízeného hospodářství k tržnímu. Reformy byly rázné a došlo k poklesu životní úrovně obyvatel.³¹

Rozvojová strategie vlády Kyrgyzstánu po rozpadu Sovětského svazu byla založena na komplexní ekonomické transformaci, která měla za cíl vytvořit pevný základ pro úspěšnou existenci samostatného státu. Jí způsobené změny znamenaly jak reformy v hospodářské politice (včetně zlepšení v systému ekonomického řízení a regulace), tak reorganizaci ekonomického systému země. To zahrnovalo deregulaci veřejného sektoru a trhu práce, privatizaci, liberalizaci cen, vytvoření moderního bankovníctví a finanční infrastruktury, rozvoj legislativních norem pro efektivní fungování soukromého sektoru a řadu dalších opatření.

Otázka reformy národního hospodářství byla pro Kyrgyzstán obzvláště namáhavým úkolem. Ze sovětského ekonomického systému už měla země vážné problémy, které byly dále komplikovány postsovětským hospodářským prostředím, jež se zhoršovalo. Jak uvádí Nováková, *„Kyrgyzské národní hospodářství bylo krásným příkladem sovětské ekonomické modernizace. Těžkopádný a neefektivní veřejný sektor ovládal národní hospodářství a podíl státního vlastnictví dosáhl téměř 100 % v průmyslu, dopravě a zčásti v zemědělství a v odvětví služeb. Na základě přijatých reforem byl v Kyrgyzstánu proveden jeden z nejradikálnějších programů privatizace v celé oblasti, byl stanoven jeden z nejliberálnějších ekonomických režimů a zásahy státu do soukromého sektoru se povedlo výrazně omezit. Podle oficiálních statistik bylo v období 1991-1996 privatizováno 8 500 podniků. Více než 82 % zemědělských farem se transformovalo na více než 32 200 soukromě hospodařících rolníků („soukromé farmy“), 687 zemědělských družstev, 73 akciových společností a 226 zemědělských sdružení. Soukromý sektor se stal převládajícím sektorem hospodářství země.“*³²

Skrze vnitřní i vnější liberalizaci a deregulaci národního hospodářství vzniklo podnikatelské prostředí otevřené pro zahraniční investice a mezinárodní spolupráci. Mimo

³¹ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, str. 277 - 279.

³² ABAZOV, R. *Policy of economic transition in Kyrgyzstan*. Oxford: Taylor & Francis Ltd., 1999, str. 197-223. ISSN 02634937. [online] 2012 [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: databáze Proquest In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 26.

to byla úspěšně zavedena nová státní měna (somy)³³, která i přes všechny ekonomické či finanční problémy zůstává jednou z nejstabilnějších měn nejen ve Střední Asii, ale od roku 1995 až do roku 1998 také v zemích Společenství nezávislých států.³⁴

Díky rychlým reformám byl Kyrgyzstán v počátečních letech po rozpadu SSSR považován za nejsvobodnější a nejlépe ekonomicky a hospodářsky prosperující zemi Střední Asie. V současné době ho v tomto postavení vystřídal Kazachstán, kde transformace neprobíhala šokově, ale pozvolněji. Pro Kyrgyze a Uzbeky je to velmi lákavá a využívaná země pracovních příležitostí s vyššími platy.

Již zmíněná šoková změna v ekonomice, tedy její rychlá liberalizace však Kyrgyzstánu nepřinesla očekávaný efekt. Dokonce došlo k prudkému poklesu životní úrovně a jednomu z největších hospodářských poklesů v zemích SNS. Obyvatelům byla, stejně jako i v ostatních středoasijských státech, předkládána zástupná témata, na něž se mělo obyvatelstvo soustředit. Jako příklad může sloužit často až přehnaný historismus, doprovázený i nacionalismem. Oproti Uzbekistánu je zde však nacionalismus mnohem méně vypjatý.

Transformace v Kyrgyzstánu byla deklarována na rozdíl od ostatních středoasijských států více ekonomicky (od plánovitě řízeného hospodářství k hospodářství tržnímu). I přes skutečnost, že byly reformy progresivní, životní úroveň obyvatel z počátku prudce klesala.³⁵

3.3 Střední Asie

Přestože v současnosti existují díla o Střední Asii i v českém jazyce, není jich mnoho. Proto je nutné čerpat z cizojazyčných zdrojů, které jsou psány převážně rusky a anglicky. Z česky psaných knih bychom přede všemi měli jmenovat některá díla Petra Kokaisla, Slavomíra Horáka a Jana Pargače, kteří napsali některé knihy i společně.

Základní literaturou popisující transformaci společnosti v Kyrgyzstánu a její dopady na obyvatelstvo je kniha *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a*

³³ 100 somů (KGS) = cca 41 Kč

³⁴ ABAZOV, R. c.d.

³⁵ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, s. 279.

Kazachstán.³⁶ Věnuje se nomádské společnosti a jejím proměnám, způsobeným změnou poměrů nastalých po revoluci v roce 1917 a následné kolektivizaci spojené i s násilným usazováním kočovníků, i poté změnou způsobenou rozpadem Sovětského svazu a přechodem k tržnímu hospodářství.

Kniha *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*³⁷ ukazuje na změny a odlišnosti v kultuře, které se projeví u Kyrgyzů žijících v Kyrgyzstánu, Číně, Tádžikistánu a Afghánistánu. Jejichž způsob života a kultura se po roce 1917 (po uzavření hranic a vytvoření nových států) začala velmi významně proměňovat. Na příkladu jednoho etnika je tedy možné pozorovat změny v kultuře způsobené změnou politického uspořádání, změnami spojenými s velice rychlým hospodářským růstem, i změnami danými velice pomalým vývojem bez výraznějších státních zásahů.

Od Slavomíra Horáka, který se zaměřuje ve svých publikacích na Střední Asii spíše z hlediska politiky, diplomacie a ekonomiky, je monografie *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*.³⁸ V této publikaci píše o komplexním zpracování dynamiky vztahů Ruska a středoasijských států po rozpadu Sovětského svazu z politického, diplomatického, vojenského, ekonomického a humanitárního hlediska. Horák vysvětluje, že i přes zdánlivé vidění Střední Asie jako prostoru stmelěného předchozí sovětskou minulostí, se po více jak 15 letech od rozpadu SSSR ukazují výrazné rozdíly, jak jednotlivé země staví svou politiku vůči bývalému centru.

Monografie *Střední Asie mezi východem a západem*³⁹ se zabývá současnou politickou situací ve Střední Asii, kde podrobně rozebírá současný politický systém v jednotlivých středoasijských zemích. V části o Kyrgyzstánu píše o vytváření formálních struktur, které se z celého regionu nejvíce přibližují standardům zavedeným v našich podmínkách.

Kvalitativní pohled na zavádění změn v dobách Sovětského svazu (ale i v době nezávislosti) lze získat za pomoci životních příběhů Kyrgyzů zahrnujících různé etapy

³⁶ KOKAISL, P.; PARGAČ, J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 8073081199.

³⁷ KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008.

³⁸ HORÁK, S. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 9788024614724

³⁹ HORÁK, S. *Střední Asie mezi východem a západem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2005, str. 161.

vývoje v SSSR v publikaci *Life At the Edge of the Empire: Oral Histories of Soviet Kyrgyzstan*⁴⁰. Příběhy sesbírali studenti Americké univerzity Střední Asie v Biškeku. Celý projekt i s příběhy byl ještě v roce 2011 dostupný online.

Kvantitativní data z doby Ruského impéria lze čerpat ze statistických dat *Statistika Rossijskoj imperii*⁴¹ z roku 1888. Data o životní úrovni za dob nadvlády Sovětského svazu najdeme ve sborníku statistických údajů *Strana Sovetov za 50 let (Страна Советов за 50 лет*⁴²), který byl vydán v Moskvě v roce 1967 a je dostupný online. V tomto sborníku jsou data porovnávající vyspělost 15 svazových republik v různých odvětvích. Sociálně-ekonomická struktura či složení rodin v letech 1960 až 1980 jsou zachyceny v statistické publikaci *Dinamika naselenija SSSR 1960-1980 gg (Динамика населения СССР 1960-1980 гг*⁴³) vydané v roce 1985 v Moskvě.

Další relevantní informace byly získány z kyrgyzských internetových serverů, kde je mnoho článků a knih k různým středoasijským tématům. *Dobro požalovat' v Kyrgyzstan!*⁴⁴ je informační kyrgyzský portál, nabízející témata od historie až po vědě. *Informacionnyj portal o sovremennom i dělovom Kyrgyzstaně*⁴⁵ se zabírá celou Střední Asií a je psán v ruském jazyce. *Easttime info*⁴⁶ obsahuje data a informace o Střední Asií, Blízkém a Dálném Východě, převážně politického rázu.

Obsáhlým zdrojem kvantitativních informací o životní úrovni v Kyrgyzstánu se je web *United Nations Development Programme*⁴⁷.

Dějiny Střední Asie do 20. století se zabývá kniha *Dějiny Střední Asie*⁴⁸ od francouzského autora J. - P. Rouxe. Podle něj Střední Asie prožívala během 1 500 let zlatý

⁴⁰ TRANUM, S. a kol. *Life At the Edge of the Empire: Oral Histories of Soviet Kyrgyzstan*. Bishkek: American University of Central Asia, 2009. ISBN 978-0615351544.

⁴¹ *Statistika Rossijskoj imperii (СТАТИСТИКА Российской Империи)*. 1888, Санкт-Петербург

⁴² *Strana Sovetov za 50 let (Sbornik statističeskich mat'erialov): "Statistika"*, Moskva, 1967[online]. © 2009 [cit. 2013-01-13]. Dostupné z: http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=9339&Itemid=9

⁴³ *Dinamika naselenija SSSR 1960-1980 gg (Динамика населения СССР 1960-1980 гг)*. 1985, Moskva

⁴⁴ *Dobro požalovat' v Kyrgyzstan!* [online] 2001-2012 [cit.2013-01-13]. Dostupné z: <http://www.welcome.kg/ru/>

⁴⁵ *Informacionnyj portal o sovremennom i dělovom Kyrgyzstaně*. [online] 2007 [cit.2013-01-13]. Dostupné z: <http://www.allkyrgyzstan.com>

⁴⁶ *Easttime info*. [online] 2005-2011 [cit.2013-01-15]. Dostupné z: <http://easttime.info>

⁴⁷ *International Human Development Indicators: Kyrgyzstan* [online]. 2011 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/KGZ.html>

⁴⁸ ROUX, J. - P. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-7106-867-9

věk, vyznačující se ekonomickou prosperitou a kulturním bohatstvím. Důležité je zachovat si určitý odstup, neboť Roux v Dějinách Střední Asie píše o koloniálním rázu ruské okupace Střední Asie, s čímž nelze souhlasit, neboť mocenské centrum mělo snahu o zlepšení místního stavu. Tuto situaci popisuje dobře například Pavel Uhl ve své disertační práci *Povaha politických režimů středoasijských republik*⁴⁹.

Téma rodiny a klanů v Kyrgyzstánu v minulosti a dnes zpracoval Erlend H. Hvoslef z Univerzity v Oslu v článku *Tribalism and modernity in Kirgizia*⁵⁰. V něm se zabývá historií klanového systému a rodiny od předsovětské doby do dnes a hodnotí vliv klanů na různé oblasti života v Kyrgyzstánu.

V roce 1996 publikoval Glenn E. Curtis jednu z nejucelenějších studií vydanou brzy po rozpadu Sovětského svazu, nazvanou *Kyrgyzstan: A Country Study*⁵¹, v níž je zpracována historie, geografie, sociální situace, ekonomie a politika v Kyrgyzstánu. Hodnotí zde především probíhající změny v nově vzniklém státu.

Postsocialistickou transformací Kyrgyzstánu se ve svých diplomových pracích zabývají také Dagmar Nováková⁵² a Zuzana Hermannová⁵³. První zmiňovaná autorka tvořila spolu s autorem této diplomové práce výzkumný tým v severním Kyrgyzstánu během výzkumu v roce 2011.

⁴⁹ UHL, P. *Povaha politických režimů středoasijských republik* [online]. 2008 [cit. 2013-03-15]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/8731/fss_d/

⁵⁰ HVOSLEF H.E. *Tribalism and modernity in Kirgizia. The third Nordic conference on Middle Eastern Studies: Ethnic encounter and culture change*. Joensuu, Finland, 19-22 June 1995. [online] 1995 [cit.2013-01-20]. Dostupné z: <http://www.hf.uib.no/smi/paj/Hvoslef.html>

⁵¹ CURTIS G. E. *Kyrgyzstan: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1996. [online] 2003-2012 [cit.2013-01-20]. Dostupné z: <http://countrystudies.us/kyrgyzstan/.htm>

⁵² NOVÁKOVÁ D. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta

⁵³ HERMANNOVÁ, Z. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v jižním Kyrgyzstánu, oblast Batken*. Praha, 2012 Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta

4. Praktická část

4.1 Střední Asie

Území Střední Asie bývá geograficky vymežováno různě. V současnosti vymezení Střední Asie vychází z definice Velké sovětské encyklopedie z roku 1975, v níž je Střední Asie definována následovně: „*Střední Asie je území zahrnující bývalou Uzbekou SSR, Kirgizskou SSR, Tádžickou SSR a Turkmenskou SSR.*“⁵⁴ Do tohoto území tedy spadají středoasijské republiky bývalého Sovětského svazu: Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán, Turkmenistán a Kazachstán, i když z posledního jmenovaného patří dle některých definic pod toto vymezení pouze jeho jižní část. Do této oblasti bývá někdy zahrnován ještě Afghánistán a čínská provincie Sin-t'iang.⁵⁵

UNESCO v rámci kulturního vymezení definuje Střední Asii širěji – Střední Asie je oblast, kde je u místních národů patrná jejich historicko-kulturní sounáležitost. „*Podle této definice patří do Střední Asie Mongolsko, Sin-t'iang, středoasijské republiky bývalého Sovětského svazu, východní Írán, severní Afghánistán a severozápadní Indie.*“⁵⁶

4.2 Základní charakteristiky Kyrgyzstánu

Kyrgyzská republika, nebo také Kyrgyzstán (ústava připouští oba názvy), je středoasijská země rozkládající se mezi Čínou, Kazachstánem, Tádžikistánem a Uzbekistánem na ploše o velikosti 199 814 km² (přibližně dva a půl násobek rozlohy ČR). Více než 90 % území leží v nadmořských výškách nad 1500 metrů, 30 % dokonce nad 3000 metrů.

Kyrgyzstán je nejvíce vnitrozemským státem světa, neboť se nachází ze všech států nejdál od moře. Tím je určeno jeho kontinentální podnebí, charakteristické velkými výkyvy teplot mezi zimou a létem. Teploty jsou odlišné také na severu a jihu Kyrgyzstánu.

⁵⁴ *CentrAzija (ЦентрАзия)* [online]. 2006 Записная книжка специалиста по Центральной Азии. Dostupný z <http://centralasia.org>. In KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: : Stríčky kulturních proměn Střední Asie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007.

⁵⁵ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: Stríčky kulturních proměn Střední Asie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007, s. 6.

⁵⁶ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *c.d.*

V horách na severu dosahují teploty i v létě záporných hodnot, zatímco na jihu, zejména v oblasti Ferganské nížiny, teploty dosahují v letních měsících 35°C. Příjemnější klima je v okolí jezera Issyk-kul (v překladu horká voda) na severu, což je dáno jeho polohou, která výškově odpovídá vrcholu hory Sněžka (1602 metrů nad mořem). Jezero je vyhledáváno jak turisty, tak místními, díky příznivějšímu klimatu zde vznikla za doby sovětské éry i sanatoria.

Počet obyvatel Kyrgyzstánu k počátku roku 2012 je dle kyrgyzského statistického úřadu 5 551,9 milionu osob⁵⁷ (více než polovina počtu obyvatel České republiky), tendence počtu obyvatel je rostoucí. Hustota zalidnění je uváděna 27 obyvatel na km², ale je nutné dodat, že osídlení není rovnoměrné. K nejvíce osídleným oblastem patří úrodné nížiny – Talaská, Ferganská, Čujská, pobřeží jezera Issyk-kul a hlavní město Biškek, v němž žije přibližně 15,6 % obyvatel (stat. OSN 2009). Celkově žije ve městech 33,9 % obyvatel (stat. Uzbek 2012).

Ministerstvo zahraničních věcí ČR v základních informacích o Kyrgyzstánu odkazuje na oficiální zdroje, které uvádějí, že v Kyrgyzstánu žije více než 80 etnických skupin. Jak ale ukazuje porovnání statistik uzbeckého statistického úřadu (Nacional'nyj statističeskij komitět kyrgyzskoj respubliky) z roku 2009 a počátku roku 2012, etnika v Kyrgyzstánu mizí. Kyrgyzské etnikum bylo v počátku roku 2012 zastoupeno 72,2 % obyvatel Kyrgyzstánu, což činilo 4,006 milionu osob. (*Procentní zastoupení Kyrgyzů v Kyrgyzstánu pomalu narůstá*). Druhé nejpočetnější etnikum v Kyrgyzstánu jsou Uzbeki se 796 300 příslušníky, tedy 14,3 %. Toto procentní zastoupení se od statistik v roce 2009 nezměnilo. Třetí příčku drží i přes trvale klesající počet obyvatel Rusové, jichž v Kyrgyzstánu k počátku roku 2009 žilo 381 600, tedy 6,9 %. Rusové byli dlouhou dobou nejpočetnější minoritou, ale reemigrace jejich stav stále snižuje. V Kyrgyzstánu tak mnoho opuštěných domů „zdobí“ cedule oznamující, že dům je na prodej, doplněná telefonním číslem.

Hlavním náboženstvím v zemi je sunnitský islám, k němuž se hlásí přibližně 80 % obyvatel, pravoslaví vyznávají necelých 17 %. Zbývá 3 % vyznávajících ostatní náboženství.

⁵⁷ NACIONAL'NYJ SOSTAV NASELENIJA (Na načalo goda). *Nacional'nyj statističeskij komitět kyrgyzskoj respubliky* [online]. 2012 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.stat.kg/stat.files//tematika/демограф/Кыргызстан%20в%20цифрах/demo7.pdf>

4.2.1 Základní charakteristiky Talaské oblasti

Talaská oblast (Талас областы) je severozápadní částí Kyrgyzstánu. Na severu a severozápadě hraničí s Kazachstánem, na východě s Čujskou oblastí, na jihu s Džalal-Abádskou oblastí a na jihozápadě hraničí s Uzbekistánem. Rozkládá se na území o výměře 11 400 km², na nichž dle sčítání lidí domů a bytů z roku 2009 žilo 219 615 obyvatel, přičemž počet obyvatel v oblasti má rostoucí tendenci (viz příloha 2). Hustota zalidnění odpovídá 19 osobám na km². Oblast se skládá ze čtyř rajonů: Bakay-Ata, Kara-Buura, Manas, Talas. Hlavním městem oblasti je Talas.

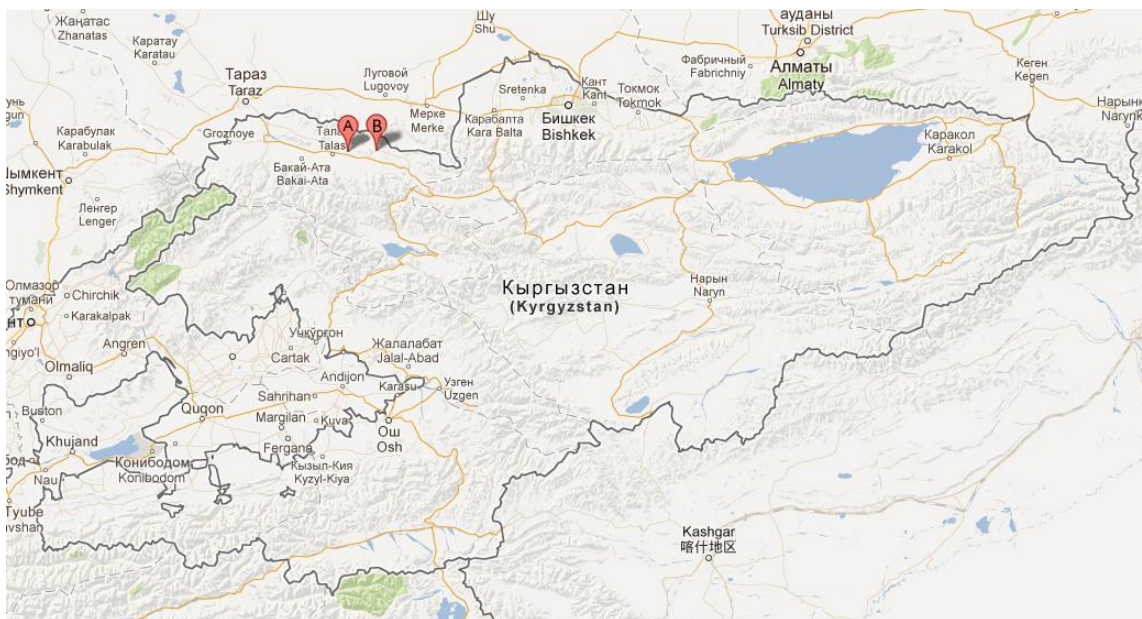
Jedná se o oblast s venkovským osídlením. Talaská nížina umožňuje pěstovat zemědělské plodiny (fazole, brambory, mrkev,...), dále je zde rozšířeno pastevectví. Oproti Ferganské nížině na jihu země je Talaská nížina chudá na srážky. Roční úhrn srážek je pouze 250 - 500 mm. Na vesnicích má většina obyvatel svá malá pole, užitné zahrady a domácí zvířata (ovce, krávy, slepice a koně).

Oblast má specifický ráz domů, neboť v ní žili v minulosti i Němci, kteří naučili místní obyvatele stavět na místní poměry velké domy. V současnosti je bohužel mnoho domů zchátralých a visí na nich cedule se slovy „Na prodej“. Tyto domy zbyly po Rusech, kteří se přestěhovali do Ruska. V roce 2009 zde žilo pouze 4 356 Rusů (1,9 %) a 384 Němců (0,2 %).⁵⁸

První vesnice, v níž výzkumný tým žil - Tash-Aryk, se nachází v Talaském rajonu a je hlavní obcí v seskupení vesnic *Dolon aiyl okmotu*. Na mapě značena písmenem A.

Druhá vesnice - Aral se nachází v Manaském rajonu a je hlavní obcí v seskupení vesnic *Kaiyndy aiyl okmotu*. Na mapě značena písmenem B.

⁵⁸ [212.42.101.100:8088/nacstat/sites/default/files/Талаская область.pdf Population and Housing Census 2009. Book 3 (in tables). Provinces of Kyrgyzstan: Talas Province (Перепись населения и жилищного фонда Кыргызской Республики 2009. Книга 3 (в таблицах). Регионы Кыргызстана: Талаская область], Bishkek: National Committee on Statistics, 2010 In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-12-23] dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Talas_Province

Mapa zachycující polohu Tash-Aryku (A) a Aralu (B) v rámci Kyrgyzstánu.

4.3 Základní charakteristiky Uzbekistánu

Informace o Uzbekistánu jsou stručnější, neboť hlavní důraz je v této práci kladen na Kyrgyzstán, Uzbekistán slouží spíše k porovnání.

Uzbekistán se rozkládá uprostřed Střední Asie na rozloze 447 400 km² mezi řekami Amudarja a Syrdarja. Sousedí s Kazachstánem, Kyrgyzstánem, Tádžikistánem, Turkmenistánem a Afghánistánem a přes jeho území procházejí důležité silniční a železniční dopravní tahy. Žije zde téměř polovina obyvatel Střední Asie, podle oficiální statistiky dosáhl počet obyvatel k 1. lednu 2012 celkem 29 559 100 osob. Osídlení je nerovnoměrné, většina obyvatel žije v úrodné Ferganské dolině, v hlavním městě Taškentu a v Taškentské oblasti, zatímco rozsáhlá území ve středu a na západě země jsou osídlena jen řídky. Národnostní složení v Uzbekistánu k 1. listopadu 2011 (novější data nejsou k dispozici): Uzbeki 84,0 %, Tádžici 4,7 %, Rusové 2,8 %, Kazaši 2,0 %, Karakalpakové 1,9 %, Korejci a Kyrgyzové mají shodně 0,8 %, Tataři a Turkmeni každý 0,5 %, 1,9 % tvoří ostatní národnosti.⁵⁹

⁵⁹ Uzbekistán: Základní informace o teritoriu. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. 2012 [cit. 2013-01-10]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asia/uzbekistan/index.html

4.4 Oblasti každodenního života

4.4.1 Rodina

V Střední Asii byla v historii velmi výrazným prvkem klanová příslušnost. Klany byly základní jednotky, jež se větvily na menší (dílčí klany) a ty byly tvořeny rody, rodinami. Základní jednotkou středoasijské společnosti je tedy rodina. Její velikost i funkce se v průběhu let měnila, jinak se pohlíželo na dělbu práce i na rodinnou obřadnost. Tradiční klanové pojetí částečně přetrvalo i během sovětského období, s rozpadem sovětského svazu se některé prvky obnovily, jiné vymizely zcela. Moderní způsob života (urbanizace a pracovní migrace) způsobují rychlé oslabování rodinných vazeb. Stále méně rodin je schopno skloubit práci a rodinu v rámci tradičních modelů, kdy s výchovou dětí pomáhaly babičky, či starší sourozenci.⁶⁰

Během sovětského období byla nejen pro Kyrgyze rozšířená rodina základní organizační jednotkou. V rámci Střední Asii byl počet osob v takovéto rodině průměrně šest. Hlavou rodiny byl většinou starší muž – *aksakal*.⁶¹ Rozšířené rodiny tvořily ves, v jejímž čele byl nejčastěji právě jeden z aksakalů. I přesto, že za dob Sovětského svazu bylo mnoho rozhodování centrálního charakteru, fungovala zde také rada starších, která řešila závažné problémy či důležité otázky týkající se obce a života v ní.⁶²

V postsovětské době mají pro jednotlivce členové širší rodiny a klanu důležitou roli. Hvoslef uvádí, že od příbuzných je například možné půjčit peníze v případě potřeby. Obyvatelé měst využívají svých venkovských příbuzných také jako zdroje zeleniny a ovoce. Rodina a příbuzní jsou důležitou sítí kontaktů, která umožní získat vzdělání, i společenské postavení. Pomoc příbuzným je důležitá také pro časy budoucí, neboť kdo odmítá pomoci svým příbuzným, může očekávat, že příště odmítnou pomoci oni jemu.⁶³

Dobrym příkladem je prevoz ovci již zmiňovaným Musou z vesnice Tash-Aryk, kdy Musa vezl nákladákem zraněné a staré ovce přes hory a poté co dojel stádo jdoucí

⁶⁰ Work and Family: the Republic of Kyrgyzstan. *International Labour Organization* [online]. 2008[cit. 2013-02-10]. Dostupné z:

http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/moscow/info/publ/wfd_kyrgyz_en.pdf

⁶¹ Aksakal znamená „bělobradý“ či „bělovousý“, pokazuje na váženého starce.

⁶² HVOSLEF, H.E. *Tribalism and modernity in Kirgizia*. The third Nordic conference on Middle Eastern Studies: Ethnic encounter and culture change. Joensuu, Finland, 19-22 June 1995. [online] 1995 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z: <http://www.hf.uib.no/smi/paj/Hvoslef.html>

⁶³ HVOSLEF H.E. *c.d.*

s pastevcí, byl doprovodné vozidlo pomáhající s ochranou stáda. Ta se brzy hodila, neboť agresivní městský Kyrgyz z jihu najížděl opakovaně do stáda a trubil. Po opakovaných výzvách o uklidnění se na něj vrhli pastevcí na koních. Tehdy Musa neváhal vyskočit z auta a pomoci jim ve zklidnění řidiče.

Příbuzní však nemusí být viděni jen jako výhoda. Mohou pro jednotlivce být mentální překážkou, protože naplnit očekávání reciproční pomoci je někdy obtížné, někdy se jednotlivci vyloženě nehodí, ale v hlavě mají zakořeněno, že je třeba vyhovět, když vás členové rodiny žádají o jakoukoliv pomoc.⁶⁴

Většinou jsou však Kyrgyzové rádi, že svou rodinnou síť mají, protože jim poskytuje pocit sounáležitosti a dokáží vypomocť jak ekonomicky, tak pracovní i jinak. Dalším příkladem spontánní výpomoci je asistence při vyproštění zapadlého auta na bahnitě louce. Bakit, který má velkou rodinu a velké vazby na mnoho dalších osob, při převozu výzkumníků do rodiny narazil na mládence jdoucího pro pomoc s jeho zapadlým Audi. Po vysvětlení situace se ihned rozhodl změnit směr a vyrazit na pomoc s vyprošťováním bez ohledu na vlastní prospěch a na fakt, že si pravděpodobně zamaže svůj oděv.

Práce v kyrgyzských i uzbeckých rodinách je především na venkově stále znatelně oddělena. I když veškeré práce mohou vykonávat jak muži, tak ženy, a často se to tak skutečně i děje, před návštěvou nebo cizími lidmi se stále striktně dbá na rozdělení činností.⁶⁵ Doménou žen je už tradičně péče o domácnost a děti. Muži většinou nevaří, ale vřelý vztah k vlastním dětem se rozhodně nestydí ukázat i na venek. I přesto, že během výzkumu byli pozorováni nejčastěji muži a ženy ve svých tradičních rolích, nebylo tomu pokaždé tak. Bylo možné pozorovat, jak i muži občas podojí krávu či kobyly, i když při dojení kobyly byli výzkumníci ujištěni, že to je mužská práce. V Kyrgyzstánu dodržováno, že muži se nestarají o kuchyň a ani neuklízají po jídle špinavé nádoby. Toto se vztahuje i na syny. V Uzbekistánu vaří také ženy, ale když jsou v rodině hosté, hlavní chod, kterým je plov,⁶⁶ by měl připravovat pán domu. Ženy na rozdíl od mužů nepasou stáda, o dobytek se starají pouze doma. Ženy také nekouří a nejezdí na koních. Rozdílné jsou i role dětí,

⁶⁴ HVOSLEF H.E. *c.d.*

⁶⁵ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, s. 219.

⁶⁶ Plov je obdobou evropského rizota

chlapci si s děvčaty většinou nehrají, když pomineme případy, kdy si dívky hrají s velmi malým bratříčkem. Na oddělení dětských her a dělbě rolí mužů a žen vzpomíná Babarakan Muratbekova (*1936, Karakol): „*Hráli jsme alespoň různé hry. Nemohli jsme si ale hrát s chlapci, nebo se s nimi potulovat. V jedné z her, nazvané Ak-chulumuk, jsme házeli kosti, a pak jsme je hledali. Také mé bavilo vaření a šití. Role žen obvykle byla starat se o domácnost, plozením dětí počínaje, a pěstováním brambor konče. Dříve byly ženy zapojeny jen do domácích prací, nyní pracují pro vládu a jiné organizace. Ženy mají dnes mnohem více svobody. Když chtějí, mohou chodit do mešit, a nikdo si nebude myslet, že je to zvláštní. V našich časech nebyly dívky považovány za dostatečně chytré, aby chodily do školy, ale teď, s potěšením mohu říct, že se situace změnila. Muži byli většinou považováni za živitele rodiny. Dnes muži pracují v zaměstnání a vydělávají peníze, v minulosti byla jejich práce mnohem více fyzicky náročnější. Museli chovat stáda zvířat, pracovat na polích, a dělat doma těžkou práci. Hlavní věcí, která dělá rodinu silnou a zdravou je vzájemné porozumění a podpora mezi manželem a manželkou. Pro dokonalou rodinu by také měly být vaše děti dobře vzdělané.*“⁶⁷

Manželství

Svatba je jednou z největších událostí v rodině, událostí, na kterou se šetří v průměrně finančně zajištěné rodině i několik let. Následuje citace padesátiletého Uzbeka Muchadina, žijícího na vsi ve Ferganské oblasti: „*Svatby bývají velkolepé, běžně se zve několik set hostů. Rodina se prezentuje, že na svatbu má. Muslimské krédo však zní: Nedělat to, na co člověk nemá, nemělo by se kvůli tomu zadlužovat, či po svatbě být na mizině. Svatebčané jsou u uzbeckých Uzbeků tvořeni nejen rodinou, ale například u vesnických svatebčanů se zve kromě rodin a veškerých příbuzných novomanželů minimálně celá ulice, popřípadě celá vesnice. Pokud jsou novomanželé z odlišných vesnic, zvou se na svatbu obě ulice či vesnice, v případě větších vzdáleností se svatba pořádá dvakrát – v každé vesnici jednou. Tendence je však stejně jako u počtu dětí spíše zeštíhlující, dříve byly svatby ještě mnohem větší, protože se pozvánky ve většině případů nedělaly. Na svatbu přišel, kdo chtěl.*“ Stejně tak je to i v Uzbekistánu.

⁶⁷ TULOBERDIEV, M. Preserving Kyrgyzstan's History: The Kidnapped Bride: Babarakan Muratbekova (Kyrgyz, 1936) [online]. 2010 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=72:the-kidnapped-bride-babarakan-muratbekova-kyrgyz-1936&catid=34:interviews&Itemid=29

Posouvá se také věk novomanželů. Dříve bylo běžné vstoupit do manželství u dívky i ve 14 letech, u muže v 16. V současnosti se běžně sňatky uzavírají, i když je muži „už“ 20 let. U dívek stále není problém vdávat se v 16 letech, už se ale rozhodně nejedná o většinu sňatků. Co se týče výběru partnerky, dříve vybírali rodiče. V současnosti se tak děje v menšině případů. Jak však říká Abdulchai, 16 letý Uzbek žijící ve Ferganě, je těžké to posoudit. Úsudek rodičů je pro něj velmi důležitý, protože jak říká, „*Rodiče pro potomky chtějí to nejlepší, navíc nejsou zaslepeni láskou, která skrývá nedostatky, které postupem času vystupují na povrch.*“ Nakonec dodává: „*V ideálním případě se člověk do někoho zamiluje, a zároveň tuto osobu rodiče schválí jako vyhovující a dobrou.*“ Otázkou však je, zda v těchto svazcích z rozumu nechybělo to, co by zde být mělo, tedy láska. Třicetiletá provdaná Uzbečka říká, že pokud se na sňatku shodnou rodiče a děti se neznají, je možnost, že třeba láska přijde. Bohužel se prý tak neděje často, i když ona je šťastná, že zrovna u ní se toto vydařilo. Nabízí se myšlenka, zda neseznámení snoubenci, kteří mohou brát svatbu jako vstřícný krok vůči svým rodičům, se nestávají spiklenci, kteří sdílí stejný osud, tedy si ve výsledku rozumí, což by i mohl být důvod nižší rozvodovosti v dřívějších dobách. Pravděpodobnější je ale fakt, že se manželé v domluvených svazcích nerozvádějí spíše proto, že se nechtějí vzepřít svým rodinám, svým otcům.

V Kyrgyzstánu je na rozdíl od Uzbekistánu možné v některých případech narazit na únosy manželek. Svě o tom ví i paní Isl z rodiny žijící v Tash-Aryku: „*Chtěla jsem být učitelkou, ale po škole mě kamarád mého muže pro něj ukradl – dělal prostředníka. Svatbu dohodli rodiče, nikdy předtím jsme neviděli. Chtěla jsem být učitelkou, ale místo toho jsem měla děti a jsem doma. Naštěstí se s mužem máme rádi, takže ani nelituju. Jen je škoda, že jsme nikdy neměli oficiální svatbu.*“ Ještě dodává, že dříve bylo děvčeti i jen 12 let, když ji chlapec praštil přes hlavu a neupadla, vzal si ji za ženu, v 15 už ženy prý byly staré panny.

I v dnešní moderní době kladou Kyrgyzové velký důraz na hlavu rodiny – na patriarchálního otce, který drží nad rodinou pevnou ruku. Abdysh Asanov (*1925, Ken-Aral) se za takového otce považuje: „*Ačkoli se v průběhu let mnoho věcí změnilo, můj rodinný život se příliš nezměnil. Podařilo se nám vybudovat integrovanou, silnou a zdravou rodinu. Podle mého názoru za účelem vybudování tohoto druhu rodiny by měl stát silný patriarchální otec. V rámci rodiny by neměla být demokracie. Pokud tam demokracie je, rodina se rozpadne - mezi členy rodiny nebude jednota a děti nebudou poslouchat své*

rodiče. Islám říká, že muž by měl vést ženu, a ne naopak. K dispozici máme příhodné kyrgyzské přísloví: *Vychovávej rádně děti od raného dětství, trénuj svou ženu od začátku.*⁶⁸

4.4.2 Náboženství

I přesto, že se o Kyrgyzech tradičně mluví jako o muslimech, tato víra se v jejich historii uchytila relativně pozdě a i dnes zde má islám slabší vliv na náboženské cítění než například v Tádžikistánu či Uzbekistánu. Původní šamanismus se u Kyrgyzů během věků mísil s vírou v Alláha. Běžné bylo i uklánění ohni a vzývání duchů předků prostřednictvím šamanů a chvála Alláha. Oheň byl pro Kyrgyze důležitý – dokonce ho nazývali matkou. Měl očištnou funkci, která se projevovala například při obřadu projití mezi dvěma ohni, což mělo jedince očistit od zlých kouzel.⁶⁹

Přijetí islámu bylo dlouho nerovnoměrné. V úrodných oblastech, kde žili zemědělci (například kolem Ferganské nížiny), byl přijímán rychleji. Méně už v horských oblastech, neboť u kočovníků, kde byla téměř stoprocentní negramotnost, nemohl mít podobu náboženství včetně veškerých dogmat a teologických přesností. Bez muslimských duchovních (*mullů*) nemohlo nové náboženství pevně zakořenit, ale stalo se jen jakousi zástěrkou, za níž se v některých případech mohl skrývat původní šamanismus.⁷⁰

V období sovětské nadvlády se kvůli komunistickému ideologickému boji s náboženstvím ocitl pod tlakem i islám se svými stoupenci. Zpočátku proti islámu stál „vědecký“ ateismus, v roce 1927 se přešlo k otevřené perzekuci. Protiislámské kampaně vedly k oslabení islámu v celém Kyrgyzstánu. Vyjádřeno čísly - roku 1912 se nacházelo na území carské říše, s výjimkou dvou chanátů, 26 279 mešit. Roku 1941 jich zbylo 1 312 včetně mešit v Buchaře a Chivě. Do jaké míry však sovětská deislamizace Střední Asie

⁶⁸ TULOBERDIEV, M. *Preserving Kyrgyzstan's History*: Haji: Abdysh Asanovich Asanov (Kyrgyz, 1925) [online]. 2010. Dostupné z: http://web.archive.org/web/20100810112516/http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=77:the-haji-abdysh-asanovich-asanov-kyrgyz-1925&catid=34:interviews&Itemid=29
In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 38-39.

⁶⁹ KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, str. 37.

⁷⁰ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, str. 103.

proměnila Kyrgyzy uvnitř (jejich víru), to ze statistik vyčíst nelze. Náboženská otázka se stala jedním z významných faktorů nezávislosti obyvatel Střední Asie na Rusku.⁷¹

V dobách Sovětského svazu se náboženství omezovalo pouze na základní obřady, např. obřizku u chlapců a úkony, jež často ani jako náboženské vnímány nebyly – například *omiň*⁷² po jídle.⁷³

Zhoršení až umrtvení náboženského života přišlo ve 20. a 30. letech se zvyšujícím se nutkáním získat centrální kontrolu. Náboženské instituce byly zavírány a duchovní byli vězněni, posíláni do gulagů, nebo zabíjeni. Během druhé světové války se tento protináboženský boj také nezastavil a bylo zakázáno vyučování náboženství a zrušeno právo *šarī'a*.⁷⁴

Zvláštní úsilí se věnovalo také zabránění populární pouti na svatá místa, především na Šalamounovu horu v oblasti Oši, která sloužila jako náhrada za pout' do Mekky. Dále bylo opuštěno arabské písmo, které vystřídala azbuka a znalost písma arabského byla nežádoucí.

Náboženství za dobu sovětského svazu vystihují výpovědi a vzpomínky pamětníků. Babarakan Muratbekova (*1936, Karakol) vzpomíná na zavírání muslimských duchovních za sovětské doby takto: „*Slyšela jsem příběh o onemoldovi,*⁷⁵ *kterého zavřeli do vězení a nebylo mu dovoleno umývat si obličej, tedy to, co každý muslim dělá před modlitbou, a zkoušeli ho držet stranou od modlení. Avšak lidé říkají, že jeho víra byla tak silná, že kdykoliv byl čas na modlení, dveře se otevřely samy od sebe. Navíc když se ho jeden strážce snažil zadržet, onemocněl a možná umřel.*“⁷⁶

⁷¹ ROUX, J.-P. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2007, str. 331. In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta str. 76

⁷² Omiň je modlitba a poděkování za jídlo zároveň.

⁷³ KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, str. 49.

⁷⁴ Zákon Boží

⁷⁵ Muslimský duchovní, též mulla

⁷⁶ TULOBERDIEV, M. Preserving Kyrgyzstan's History: The Kidnapped Bride: Babarakan Muratbekova (Kyrgyz, 1936) [online]. 2010 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z: http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=72:the-kidnapped-bride-babarakan-muratbekova-kyrgyz-1936&catid=34:interviews&Itemid=29

Konec 80. let vedl k znovuobjevování národní identity jak u Kyrgyzů, tak u ostatních středoasijských národů. To mělo samozřejmě vliv i na náboženství, tedy se obnovují zprerhaná pouta s islámem a dochází k znovuzrození muslimské identity, někde spojené i s počátkem vzniku radikálních náboženských skupin. S rokem 1989 byly některé fungující mešity legalizovány a jiné byly znovu otevřeny.⁷⁷

Po rozpadu SSSR a založení nezávislých států ve Střední Asii hrála náboženská příslušnost stále větší roli, protože byla čím dál tím víc spojována s příslušností k národnosti. *„V roce 1991 byl přijat zákon o „Svobodě svědomí a náboženských organizací“. Náboženská svoboda a náboženská rovnost byla přislíbena všem. Náboženské organizace dosáhly většího rozsahu práv, dále bylo zakázáno vytvoření náboženství na základě politických názorů, které by pak mohlo sloužit jako zdroj rozdělení v této etnicky a nábožensky smíšené společnosti. A i když islám zůstal dominantním vyznáním, zákon neuznává žádné rozdíly mezi náboženskými organizacemi a žádná z nich nedostává přednost. Kyrgyzstán získal nezávislost a suverenitu, nastala demokratizace, občané se začali zajímat o náboženství, které bylo dlouhou dobu potlačováno. Stejně jako v jiných částech bývalého Sovětského svazu i lidé v Kyrgyzstánu se snažili o obnovu náboženského života, začali mít národně obrozenecké tendence, docházelo k obnovení starých svátků, zvyků, rituálů a tradic. Muslimská tradice zde měla velmi dávnou historii.“*⁷⁸

Snazší přijetí islámu bylo i z důvodu jeho potlačování předchozím režimem. Zásadní úlohu ve změně vztahů k náboženství měl stát - vláda zavedla opatření vedoucí k obnově náboženské tradice, čímž podpořila význam náboženství při znovuzískání národní identity. Náboženská svoboda byla zakotvena i v ústavě. Už v polovině 90. let bylo v Kyrgyzstánu postaveno velké množství mešit, které vznikaly s přispěním iniciativy Islámského centra, státu, ale také vlastních prostředků jednotlivců. Ke sponzorování výstavby přispěly zásadním způsobem islámské země jako Saúdská Arábie a Turecko, ale také Pákistán a Irán.⁷⁹

⁷⁷ KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006, str. 184.

⁷⁸ HERMANNOVÁ Z. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v jižním Kyrgyzstánu, oblast Batken*. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2012, str. 40-41.

⁷⁹ KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, str. 50-51.

Podpořme předchozí konstatování o rozsáhlém budování mešit čísly. Zatímco v roce 1991 v Kyrgyzstánu stálo méně než 100 mešit (číslo se dle zdrojů liší, někdy je uváděno 39, jindy 59 mešit) a 3 kostely, o čtrnáct let později, v roce 2005 už stálo 45 kostelů a přibližně 2000 mešit, z nichž bylo 1619 oficiálně registrovaných.⁸⁰ Je otázkou, zda je počet mešit odrazem počtu věřících. Například v Batkenské oblasti na jihu země, je více mešit, než je možné využít. A přitom je jižní část více islámsky založená než část severní. Hermannová o této situaci píše následující: „*Přes týden zely mešity prázdnotou, dokonce ani v pátek nebyly ani z poloviny plné. Na otázky, proč není mešita navštěvována, lidé odpovídali, že mají hodně práce a budou tam chodit až ve stáří. Naopak starší lidé odpovídali, že už jim zdraví neslouží, a tak do mešity nemohou.*“⁸¹

V Kyrgyzstánu vyznává islám většina obyvatel (viz Základní charakteristiky Kyrgyzstánu, s. 37), i když slovo *vyznání* je v jejich případě lehce zavádějící. Pocit stejného náboženství spojuje národ a dodává morální hodnoty, kdežto náboženská praxe je až podružná. Při zaměření se na atributy islámu, jimiž jsou různé povinnosti každého pravověrného muslima, je možné dojít k závěru, že Kyrgyzové tyto závazné normy dodržují jen v menšinových případech. I to je zřejmě důvod prázdnotou často zejméně mešit. Pro některé obyvatele Kyrgyzstánu může být islám pouze projevem vůle návratu k tradicím před vznikem Sovětského svazu. Situace není stejná na celém území, na jihu je náboženství vnímáno silněji i s jeho projevy.

V souvislosti s jihem je často laickou veřejností skloňováno slovo *násilí*. Na jihu Kyrgyzstánu, hlavně v Ošské oblasti je totiž vyšší hrozba konfliktů, jež mohou být maskovány jako etnické (viz konflikt Uzbeki x Kyrgyzové v roce 2010), ale i jako náboženské, neboť část jižního Kyrgyzstánu je součástí úrodné Ferganské doliny, která je často označována jako „jablko sváru“, neboť kromě vyšší koncentrace radikálních muslimů se právě zde střetávají zájmy Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Uzbekistánu.

Radikalizace vzniká hlavně díky některým náboženským skupinám, jejichž cíle jsou založeny na masivní změně sociálních, politických a morálních struktur států Střední Asie.

⁸⁰ New faith groups "doing whatever they want" - Kyrgyz official. *BBC Monitoring Central Asia Pages* [online]. 2005, 1, 2010-07-01 [cit. 2013-03-09]. Dostupné z databáze ProQuest: <http://search.proquest.com.infozdroje.czu.cz/docview/450898663?accountid=26997>

⁸¹ HERMANNOVÁ, Z. *c.d.*

V posledních letech se objevují znaky ukazující na posilování různých hnutí a skupin, avšak odhady mají velký rozptyl (15 000 členů podle ministerstva vnitra USA, 100 000 podle Shustova⁸²) a už vůbec z nich nelze vyčíst, kolik členů je zde radikálních. Naštěstí si vedení všech 3 dotčených států možnou hrozbu uvědomují a vyjadřují svůj zájem na minimalizaci hrozeb spojených s radikálním islámem.⁸³

Tyto radikální skupiny působí často zvenčí, za podhoubí radikalismu je často označována Saúdská Arábie Pákistán a Írán. První dva zmiňované státy zde pomáhaly při obnově či výstavbě mešit a náboženských škol spolu s výukou arabštiny. I přes značné úsilí těchto států se počet praktikujících muslimů zvýšil jen lehce. To je pravděpodobně dáno skutečností, že obyvatelé mají volby, jaké náboženství budou vyznávat.⁸⁴

4.4.3 Politika

V předsovětských dobách byla politika na území dnešního Kyrgyzstánu ovlivňována soupeřením různých klanů o moc mezi sebou. Klany byly tvořeny rodinami, důležité otázky rozhodovali stařešinové – *aksakalové*, kteří si svou roli a vážnost udrželi až do dnešních dob.

V době Sovětského svazu byl Kyrgyzstán pod kontrolou centra (Moskvy) ve všech oblastech. Probíhala zde značná unifikace, aplikace sovětských vzorů a metod do místních podmínek, což ne vždy přinášelo dobré výsledky. Pozitivem bylo zavedení systematičnosti využívání místních zdrojů. Sovětská správa také „instalovala“ do Kyrgyzstánu nový řád, správní dělení. Rozhodně nelze říct, že by byl Kyrgyzstán využíván jako kolonie, tedy jednostranně, kdy kapitál ze země pouze odchází.

⁸² SHUSTOV, A. *Radical Islam attacks Central Asia* In. *Strategic Culture Foundation*, [online]. Online Journal 2010. In GUBKA, M. 2010

⁸³ GUBKA, Milan. RADIKALIZÁCIA ISLAMU V STREDNEJ ÁZII. In: *Bezpečnosť a jej dimenzie v súčasnom globalizovanom svete: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Podhájska, Slovenská republika: VÝCHODOEURÓPSKA AGENTÚRA PRE ROZVOJ n.o., 2011, 52 - 54. ISBN 978-80-970277-6-6. Dostupné z: http://eada.termal-podhajska.sk/publikacie/zborniky/Final_Zbornik_Bezpecnost_2011.pdf

⁸⁴ HORÁK, S. *Střední Asie mezi východem a západem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2005, str. 26-33. In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta str. 78-79

Jak uvádí Horák, Kyrgyzská SSR byla jednou z nejvíce závislých republik SSSR na rozhodování centra (Moskvy) a většina straníků v Kyrgyzstánu nebyli Kyrgyzové.⁸⁵

O unifikaci a centrální kontrole píše také Uhl: *„Informační prostor Střední Asie se stal více či méně unifikovaný (stejně jako celý Sovětský Svaz) a izolovaný. Informace byly kontrolovány centrálně, popřípadě decentralizovaně pod zakázkou politického zadání moskevského centra.“*⁸⁶

Vliv klanů se v dobách SSSR snížil. Byl však patrný při obsazování klíčových funkcí ve straně a státu, které byly až do perestrojky téměř bez výjimek obsazovány místním etnikem.⁸⁷ Právě Michail Gorbačov pomocí této „přestavby“ rozhodl o výměně obsazení vedoucích pozic ve svazových republikách, s cílem oslabit sílu role klanů. Paradoxně tím zesílil boj o moc a nadvládu jedné mocenské struktury, která by se dokázala udržet a rozšířit svůj vliv i po vyhlášení nezávislosti.⁸⁸

Stav sovětského hospodářství ve Střední Asii trefně popisují cestovatelé Zikmund a Hanzelka v knize *Zvláštní zpráva č. 4 (ZZ_4)*, vypracované na podnět L. I. Brežněva v roce 1964 na základě své cesty po Sovětském svazu. Kvůli charakteru obsahu byla prohlášena za přísně tajnou a uveřejněna až v roce 1990. Ve zprávě je kompletně zpracováno přesvědčivé zdůvodnění pro perestrojku, doloženo příklady a solidním hospodářským a politickým rozbohem. Ve zprávě autoři smutně přirovnávají tok každodenního života k obrovskému mocnému automobilu, jehož řidič má zároveň sešlápnutý plyn i brzdu. V předmluvě této zprávy píše Milan Šimečka následující: *„Ctižádost autorů šla nad pouhý popis zahanbujících nepořádků, plýtvání, příkladů sociální nerovnosti, místního diktátorství atd. Zprávě předchází zasvěcené analýzy celého systému, který se vytvořil za Stalinovy vlády. ... Pozoruhodné však je, že závěry, ke kterým cestovatelé došli, se podobají jako vejce vejci těm, na kterých se usneslo vedení v SSSR,*

⁸⁵ HORÁK, S. *Střední Asie mezi východem a západem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2005, str. 182.

⁸⁶ UHL, P. *Povaha politických režimů stredoasijských republik* [online]. 2008 [cit. 2013-03-15]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/8731/fss_d/, str.59

⁸⁷ HORÁK, S. *c.d.* str. 171-173.

⁸⁸ HORÁK, S. *c.d.* str. 38.

pravda, až po dvaceti letech. „My privykli,“ to byla hlavní odpověď, kterou naši cestovatelé dostávali na otázky po původu nesmyslného plýtvání. “⁸⁹

Pro ilustraci, jakou politiku uplatňovalo sovětské vedení v oblasti hospodářství, je vhodné uvést několik citací, které se týkají právě oblasti Střední Asie. *„Ztráty v zemědělství jsou obecně známy. Ale je otřesné, když například z celinných polí v Kazachstánu se v roce 1956 ze 1 320 000 000 pudů obilí dostalo do skladů (a tedy využila jako obilí) jenom polovina a v roce 1959 dokonce z půldruhé miliardy pudů jenom třetina. „Sundali“ sice prvního tajemníka Běljajeva, když mu před zahájením sklizně stálo na polích 47 000 neopravených kombajnů (vedení zemědělství v Kazachstánu se ostatně vyměnilo asi 5–6x), ale principy a struktury plánování a řízení v podstatě zůstaly. Z 84 kombajnů pro sklizeň obilí, jež jsme potkali cestou z Alma-Aty do Taškentu, bylo v činnosti 14. Ostatní stály. Ve dne! V ideálním sklizňovém počasí! Podobná situace byla s kombajny na sklizeň bavlny. Na „předváděcí“ pole 6. sovchozu v Hladové stepi (Uzbecká SSR) brigáda kombajnů vůbec nepřijela. Na dalším poli jsme našli 7 kombajnů, všechny stály. Klecové vozy na odvoz sklizené bavlny byly někde na slavnostním průvodu s prapory. Na dalším poli jsme našli čtyři kombajny, vedle nich prázdné vozy, posádky pod nimi sladce spaly. Na požádání nám pro filmovou kameru předvedly sklizeň — a pak zase zalehly.*

Byla skutečně nutná ztráta na celinách v letech 1962—1963 půl miliardy nových rublů? Příliš často jsme slyšeli odpověď „Už jsme si zvykli“. Nebo „To nic, jsme země velká a bohatá!“ Jeden z našich průvodců reagoval: „Tak to děláme už desítky let. Příroda je u nás strašně štědrá, všeho dává moc. Něco bereme, něco rozházíme, něco shnije. Tak žijeme.“ („Tak i živjom!“)⁹⁰

Za zmínku stojí, že odpovědi rázu „My privykli“ a „Tak my živjom“ jsou běžné v Kyrgyzstánu i dnes. Dokonce tyto odpovědi slychali výzkumníci při popisu každodenních situací nejčastěji ze všech.

Hanzelka a Zikmund věrně vystihují obraz doby, který se týkal i Kyrgyzstánu. *„Nedostatečná racionálnost a vědeckost v koncepci, disproporce v dnešní struktuře a nestálost v perspektivě. Postrádá se zde racionálnost ve využívání zdrojů přírodních a lidských. Na řešení hlavních otázek působí příliš mnoho autoritativních a*

⁸⁹ HANZELKA, J.; ZIKMUND M. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. str. 5-9.

⁹⁰ HANZELKA, J.; ZIKMUND M. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. str. 5-9.

*subjektivistických vlivů, jež často převažují nad znalostí a vědeckostí. Je to v podstatě problém stalinského období: autorita ne vždycky podložena znalostí, a znalost ne vždycky podložena autoritou. A někdy, i když řidčeji, autorita podezřívá a bojující se znalostí, a znalost umlčená podezřením, tlakem a také únavou po upřímných, zasvěcených, ale bezvýsledných snahách o přispění k nápravě.*⁹¹

Postsovětská doba

*„Po rozpadu Sovětského svazu se politické (a zároveň vojenské) vztahy mezi zeměmi Střední Asie a Ruskem odehrávaly v nejrůznějších rovinách. Právě na tomto poli se zřejmě nejvíce projevila rostoucí odlišnost vývoje v jednotlivých zemích. V Tádžikistánu propukla občanská válka, Kyrgyzstán se vydal proklamativní demokratickou cestou, prezident Turkmenbaši izoloval svou zemi od zbytku světa, zatímco Kazachstán a Uzbekistán se pokusily hrát roli hegemonu regionu místo Ruska.*⁹²

Kyrgyzstán vyhlásil samostatnost v srpnu 1991. O tom rozhodlo v referendu o odtržení od Sovětského Svazu svými hlasy 94,5 % z počtu hlasujících obyvatel.⁹³ Prvním prezidentem se stal Askar Akajev, jenž se z počátku snažil o zavedení prvků demokracie a rychlé provedení reform. Snažil se také překrýt klanové struktury formálními strukturami, aby oslabil klientelismus a vliv klanů na rozhodování. Zvolil si však příliš velké sousto – proti zavedené struktuře šlo s omezenou prezidentskou mocí bojovat jen velmi omezeně. I proto v nové ústavě posílil vliv prezidenta, který byl zároveň i předsedou vlády a pomalu se jeho vláda začala měnit, až do fáze, kdy se se dala označit za mírnou diktaturu s demokratickými prvky a upřednostňováním vlastní rodiny a přátel. Tehdy se začala vytrácet euforie z osamostatnění a vidiny demokracie. Stejně rychle zmizela i pozitivní

⁹¹ HANZELKA, J.; ZIKMUND M. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990., In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 84

⁹² Konzultace s pracovníky MZV RF v Moskvě, leden 2005; konzultace s Vitalijem Chljupinem, analytikem, odborníkem na Střední Asii, leden 2005. In HORÁK, S., *ZÁVISLÁ NEZÁVISLOST VE STŘEDNÍ ASII: PROČ STŘEDNÍ ASIE POTŘEBUJE BÝT ZÁVISLÁ NA VNĚJŠÍCH SILÁCH?*. Praha, 2007, ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE - STUDIA TERRITORIALIA str. 261. [online] 2005 [cit.2013-03-19]. Dostupné z: <http://stuter.fsv.cuni.cz/index.php/stuter/article/view/233/192>

⁹³ KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 141 In BŘEZINA, M., *Interhelpo. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. str. 91-92. [online] 2006 [cit.2013-03-20]. Dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/30060/1/BrezinaM_Interhelpo.%20Pomoc_ZV_2008.pdf

hodnocení ze strany zahraničních organizací, které do té doby označovaly Kyrgyzstán za vzor ostatních středoasijských republik, kdy poukazovaly na rychlé tempo reforem a přeměnu z centrálního plánování k demokracii.

Právě autoritativní uchopení moci a neprůhlednost voleb neustále způsobovaly krizi legitimacy vlády. Přesto Akajev většinou nešel cestou násilných represí proti svému obyvatelstvu, i když časté demonstrace končily zatčením organizátorů, nebývalo užito síly, s výjimkou demonstrace v březnu 2002, kdy zasahující policie zabila 5 protestujících.⁹⁴ V roce 2001 dovolil Akajev Spojeným státům americkým v Biškeku vlastní vojenskou leteckou základnu. „*Po roce 2002 kvůli prezidentovým chybám i záměrům stoupla averze obyvatelstva vůči vládě. Ta vyvrcholila v roce 2005 tzv. „tulipánovou revolucí“, která svrhla vládu a vyhnala Akajeva ze země.*“⁹⁵

V pozici prezidenta Akajeva vystřídal Kurmanbek Bakyjev, vůdce opozice a Akajevův kritik, k němuž se v očekávání změn mnozí upínali. Stejně jako jeho předchůdce i Bakyjev si ponechal velkou politickou moc a po čase začal dosazovat své příbuzné do funkcí a na vysoké posty umožňující vysoké výdělků. Jak výzkumníkům sdělil šéf místní justice v Talasu, syn prezidenta Bakyjeva okrádal občany v oblasti například výkupem fazolí za velmi nízké ceny a prodával je do zahraničí sám za více než dvojnásobek. Jeho povzdech nad očekávanou a vzdálenou demokracií dobře vystihoval zmařené naděje místního lidu.

Po četných demonstracích v rámci jeho znovuzvolení v údajně zmanipulovaných volbách se Bakyjev s rodinou uchýlil k útěku ze Země a na jeho místo nastoupila prozatímní prezidentka Rosa Otunbajeva, do níž už Kyrgyzové mnoho nadějí nevěkládali. Po řádných volbách v říjnu 2011 ji nahradil bývalý premiér Almazbek Atambayev.

V současnosti není meziklanové soupeření tak zjevné jako v ostatních státech Střední Asie, ale pořád je silný tlak regionů při obsazování pozic například v parlamentu. Pokud strana deleguje své zástupce do regionů, kde není dominantní a respektovaná, dá se

⁹⁴ INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kyrgyzstan's political crisis: an exit strategy*. ICG Asia Report N. 37. Osh/Brussels, 2002. In BŘEZINA, M., *Interhelpo. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. str. 91-92. [online] 2006 [cit.2013-03-20]. Dostupné z:

http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/30060/1/BrezinaM_Interhelpo.%20Pomoc_ZV_2008.pdf

⁹⁵ BŘEZINA, M., *Interhelpo. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. str. 91-92. [online] 2006 [cit.2013-03-20]. Dostupné z:

http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/30060/1/BrezinaM_Interhelpo.%20Pomoc_ZV_2008.pdf

očekávat, že její kandidáti nebudou mít důvěru místních obyvatel, zejména těch, kteří mají nepsané právo rozhodovat. I proto se objevují tak zvaně nezávislí kandidáti.

Kyrgyzstán a zahraničí

Kyrgyzstán a Střední Asie obecně jsou regiony přitahující zájem velmocí. Po rozpadu SSSR se otevřel zahraničí a umožnil vstup firmám do své země. Z velkých světových „hráčů“ jsou zastoupeni Spojené státy, které zde mají vojenskou leteckou základnu, Čína a Rusko zde pomáhají s výstavbou silnic a jsou i lákavou pracovní destinací.

Roku 1999 byla přijata Dohoda o partnerství a spolupráci (Partnership and Cooperation Agreement – PCA) s Evropskou Unií. Finanční prostředky jsou poskytovány prostřednictvím nástroje pro rozvojovou spolupráci EU (Development Cooperation Instrument - DCI). Pomoc od Evropské Unie se zaměřuje na sociální ochranu, reformu školství, reformu soudnictví a právního státu, Evropská Unie a Kyrgyzstán rovněž spolupracují v rámci regionálního sbližování, který zahrnuje všech pět středoasijských republik.⁹⁶

Dovoz spotřebního zboží do země (stejně jako například v Tádžikistánu) zajišťuje především Čína. Nábožensko-politické zájmy zde mají tradiční muslimské země. V Kyrgyzstánu se angažuje několik zahraničních těžebních společností, například kanadská firma těží zlato v Issyk-Kulské oblasti

V současné době je v postsovětské Střední Asii snaha o realizaci integračních projektů, kladoucích si za cíl zapojení středoasijských zemí do širšího, mezinárodního rámce (Šanghajská organizace spolupráce, Smlouvy o kolektivní bezpečnosti, Eurasijské ekonomické společenství, Organizace středoasijské spolupráce, GUUAM). Mnoho z těchto projektů je označována za proruské.⁹⁷

4.4.4 Pokrmy a kuchyně

V kyrgyzské i uzbecké kultuře mívalo mnoho jídel zvláštní, často dokonce rituální význam a některá jídla se připravovala pouze v konkrétní dny v roce či při speciálních

⁹⁶ Kyrgyz Republic. *European Union* [online]. 2013 [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/kyrgyz_republic/index_en.htm

⁹⁷ HORÁK, S. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Univerzita Karlova - Nakladatelství Karolinum, 2008. str. 30-32.

příležitostech. Při stolování platila zavedená pravidla, kdy hospodyně obsluhovala hosty a manžela, sama pak jedla odděleně až poté, co se najedli ostatní. Jako první by měl být obsloužen nejstarší host, poté ženy, muži, hostitel, hostitelka a nakonec děti, které si měly vzít až poslední, pokud tedy něco zbylo. I během výzkumu se tato praxe potvrdila (pořadí obsluhovaných) a rodina nejdříve nechávala najíst hosty a schválně jedla pomalu a pořád dokola pobízela, až když opakovaně byli hostitelé ujištěni o nasycenosti svých hostů, bylo vidět, jak se děti pouštějí do jídla. Hosté také dostávají vždy ta nejlepší sousta.

Během sovětského období se tradiční kuchyně změnila, velký vliv na to měla i druhá světová válka, během níž byla o jídlo často nouze. Věrným obrázkem toho, co někteří lidé byli nuceni jíst za války, aby přežili, je vzpomínka Oktiabra Akmoldoeva (*1939, Ken-Aral, Kyrgyzstan): „*Během války museli lidé jíst jiné potraviny než dříve - pokud se daly za potraviny považovat – neměli možnost jíst nic jiného. Byly případy, kdy lidé shromažďovali kobylky, smažili je a jedli je. A někdy lidé jedli at-kulaks (divokou trávu) a kořínky. Vlášda nebyla schopna se vypořádat s našimi problémy - jejím jediným zájmem bylo porazit Němce. Takže lidé si našli způsob, jak přežít na vlastní pěst.*“⁹⁸

Mimo válečnou dobu však ruská kuchyně obohatila středoasijský jídelníček, ale i kulturu stolování. K tradičnímu posezení na zemi přibýly nízké stolky, s vysokými jídelními stoly přibýly i židle a lidé ve Střední Asii si částečně zvykli jíst u stolů.

V sovětské éře se zde lidé naučili péct chléb – typickou kulatou placku – *lepjošku*⁹⁹, která se podává při každém jídle. Placka se nekrájí, ale většinou ji naláme či natrhá pán domu, případně hospodyně. Dalším převzatým pokrmem z ruské kuchyně jsou palačinky – *bliny* či *blinčiky*. Ty mohou být plněny jak masem, tak smetanou, sýrem, tvarohem, ale i džemem, nebo v restauracích i nutelou. Dalším oblíbeným jídlem jsou taštičky z těsta plněné mletým masem – *pelmeni*. Ty se servírují buď na sucho, nebo ve vývaru, většinou se zakysanou smetanou. Nesmíme také opomenout kultovní *boršč*. Jedná se o polévku, která se dá servírovat i samostatně jako hlavní chod. Základem je vývar z masa a kostí (ve Střední Asii nejčastěji skopového či hovězího) a směs osmažené zeleniny (červená řepa,

⁹⁸ TULOBERDIEV, M. Preserving Kyrgyzstan's History: Driver: Oktiabr Akmoldoevich Akmoldoev (Kyrgyz, 1939) [online]. 2010 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=78:the-driver-oktiabr-akmoldoevich-akmoldoev-kyrgyz-1939&catid=34:interviews_rozpálené_pece_&Itemid=29

⁹⁹ Název *lepjoška* vznikl podle nalepení placek na stěny (*tandoru*).

brambory, mrkev, zelí, cibule, kopr) a někdy se přidává zakysaná smetana. Samozřejmě závisí na každém, co má zrovna doma a co do boršče přidá. Existují i varianty bez červené řepy. Během sovětské doby se také objevilo pití alkoholických nápojů, zejména vodky.

V postsovětské době se pití vodky zvýšilo, i když jsou samozřejmě rodiny, které se jej ani nedotknou kvůli své víře. V Kyrgyzstánu je historicky typický pouze jeden lehce alkoholický nápoj, kterým je *kumys*¹⁰⁰, vyráběný nejvíce v severní části země pastevci. Dle obyvatel Talaské oblasti je právě zde nejlepší kumys v celé zemi. Jelikož jde o legendární kyrgyzský nápoj, je vhodné zmínit jeho přípravu.

Výroba kumysu je časově náročná. Kobyly dojí ženy šestkrát denně přibližně každé 2 hodiny. Od jedné kobyly se průměrně z jednoho dojení získá přibližně půl litru mléka. Nadojené mléko se poté nalije do *saby*¹⁰¹. Zde se mléko tluče dřevěnou palicí, jíž se říká *bišpek*. Když se mléko do *saby* večer nalije a patřičně dlouho tluče (správně kolem 2000 ran), je možné *kumys* pít už druhý den ráno.¹⁰²

Nápoj má dobré účinky na trávení, ale podle Kyrgyzů je dobrý na většinu nemocí i na udržení silného a zdravého organismu.

Současné pokrmy Kyrgyzstánu a Uzbekistánu

Nejčastějším masem podávaným k jídlu ve Střední Asii je skopové. Vepřové se zde prakticky nevyskytuje z náboženských důvodů. Po skopovém je oblíbené také hovězí, kuřecí maso zaostává, což je dáno jeho dietním charakterem. Čím je maso tučnější, tím lépe. Proto není výjimkou, když čestný host dostane v polévce špalek tuku. Dalším masitým překvapením pro čestného hosta je ovčí hlava, která se stále běžně prodává i na tržištích a je považována za sváteční pokrm. Posledním druhem masa je konina, která se v Kyrgyzstánu podává při speciálních příležitostech, nebo v podobě salámu tehdy, když zrovna jiné maso není. Ryby se konzumují převážně v oblastech rybolovu, tedy kolem jezer či řek. Maso se často používá i umleté, smíchané s cibulí a kořením.

¹⁰⁰ Kumys je speciálně upravované zkvašené kobydí mléko.

¹⁰¹ Saba je nádoba vyrobená z vyčiněné ovčí/kobydí kůže, která uzeným spálením borových větví dodá *kumysu* zvláštní vůni a chuť.

¹⁰² KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2008, str. 76.

Tradiční kyrgyzské jídlo vařené převážně v severní části země je *bešparmak*. Nejčastěji se servíruje ve velké míse, z níž si berou všichni hodovníci rukama. Od toho také název *bešparmak*, znamenající v překladu „pět prstů“. Jedná se o masovou směs s nudlemi. Dalším tradičním pokrmem Kyrgyzů je *oromo* – placka z těsta plněná rozmačkanými bramborami, cibulí a často i kousky mletého skopového či drobnými kousky mrkve.

Stejně slavnostní a tradiční jako je *bešparmak* pro Kyrgyzy, je *plov* neboli též *oš* pro Uzbeky. Kyrgyzové se od Uzbeků naučili *plov* také, ale nemá pro ně takový význam jako pro Uzbeky. Jak praví staré uzbecké přísloví: „Máš-li peníze, jez *plov*, nemáš-li peníze, tím více jez *plov*.“ V Kyrgyzstánu je rozšířen zejména na jihu země. Je to obdoba rizota, ale zároveň jde o jiné jídlo. Skládá se z rýže smíchané s vařeným smaženým masem, cibulí a mrkví. Nesmí chybět koření na přípravu *plovu*. Je možné přidat i další ingredience jako jsou rozinky, cizrna a česnek (celé stroužky). Celé jídlo se připravuje ve velkém hrnci – *kazanu* a v Uzbekistánu je typické, že pro hosty *oš* nepřipravuje žena, ale pán domu. K *plovu* se obvykle podává salát z rajčat a okurek a *lepjoška*. Dalším jídlem s masem je *kurdak*, což je maso vyřezané mezi žebry a podávané s bramborem. Jedná se o nejméně mastné masité jídlo.

Šašlik (*kebab*) je společný jak pro Uzbekistán, tak pro Kyrgyzstán. Jedná se o kousky masa či jater na jehle, pečené nad žhavým uhlím. Nejčastěji se dělá ze skopového, ale často je možné setkat se i s hovězím, výjimečně i s kuřecím *šašlikem*. U skopového masa lze očekávat, že alespoň jeden kousek napíchnutý na jehle bude čistý tuk (ten odkapává na žhavé uhlíky, což má posílit chuť pokrmu).¹⁰³ Nezřídka je možné dostat *šašlik* propečený jen velmi lehce. Většinou bývá posypán kroužky ze syrové cibule. Přílohou je opět salát z rajčat a okurek a chlebová placka.

Dalším pokrmem, který se naučili obyvatelé Kyrgyzstánu od Uzbeků je *lagman* - jídlo vařené z plochých nudlí, kousků skopového, brambor, mrkve a cibule, podávané ve vývaru z této směsi nebo na sucho – pak je možný i s vajíčkem. Ruská verze nazývaná *šorpo* je typičtější pro Kyrgyzstán a je bez nudlí. V Uzbekistánu je však možné ji také nalézt. Někdy jde dokonce jen o slaný vývar ze skopového tuku s kusem masa na kosti.

¹⁰³ Dishes. *Travel Encyclopedia of Kyrgyzstan*. [online] 2009 [cit.2013-02-26]. Dostupné z: http://celestial.com.kg/articles/people/Culture/Cuisine/Dishes_180.htm

Ašlan-fu je dunganský lehký pokrm původně z Číny. Jedná se o pikantní vychlazené sklovitě průhledné nudle s želé, octem a vejci.

Mezi menší jídla, která zaženou hlad a je možné je koupit i do ruky na tácku jsou oblíbené středoasijské *manty* - vařené či smažené taštičky plněné strouhaným masem či zbytky od masa (kousky tuku, kůže a chrupavek). Většinou se jedí teplé a konzumují se rukama. Do stejné kategorie se řadí turecká *šaurma*, což je obdoba gyrosu v bagetě či v place. Oproti evropské verzi se dovnitř krom odřezaného masa dávají hranolky. Přísadami je nejčastěji trocha rajčat, okurek, zelí, kečupu, tataruky a chilli. Poslední z kategorie malých „jidel do ruky“ jsou *samsy*. Jde také o vůbec nejlevnější jídlo, které se dá na ulici pořídít. Jedná se o obdobu pirožků plněných cibulí nebo a kořením, často s přidaným mletým masem nebo alespoň s kousky tuku.

Mezi jídla, jež se nepočítají jako samostatný pokrm je tradiční kyrgyzský *bursok*, který je možné okusit i v Uzbekistánu. Jedná se o smažené kusy těsta, které bývají někdy nesprávně označovány za miniaturní chleba. Ty se ve velkém množství rozloží po stole či dají na mísy. Do kategorie drobných pochutin patří také originální cukrovinka *čak-čak* - smažené nudličky z těsta smíchané s pastou z medu, máku a ořechů rozetřené na plech a po ztuhnutí nakrájené. Tuto pochutinu najdeme jak v Uzbekistánu, tak v Kyrgyzstánu.

Nápoje Kyrgyzstánu a Uzbekistánu

Nápojem Střední Asie je horký čaj. Na severu Kyrgyzstánu je dominantní pití černého, na jihu a v Uzbekistánu zeleného čaje. Jak říkají místní, horký čaj je to nejlepší, co můžete v horku pít. Stejně jako většina dalších nápojů se často servíruje v *pialkách*, což jsou misky určené k pití. Káva se zatím příliš nerozšířila, místní na čaj nedají dopustit. V Kyrgyzstánu je možné ochutnat i tradiční nápoj Maksym dělaný z vody, kvasnic a pšenice. Ten dal jméno i nejznámější firmě Maxim Šoro, která jej prodává v ulicích velkých měst. Na rozdíl od Kyrgyzstánu je v Uzbekistánu velmi populární pití kompotu (oproti kompotům prodávaným u nás je málo hustý i méně sladký, takže se jedná o ideální nápoj, když člověk nechce pít horké čaje).

Oblíbeným nápojem Kyrgyzů i Uzbeků je *airan*, nebo jinak kefir. Jde o mléčný jogurtový nápoj, který je možno pít jak na sladko, tak na kyselo.

Z lehce alkoholických nápojů je krom zmíněného *kumysu* oblíbené dovozové pivo z Čech, Německa i Ruska, ale piva místní výroby (Naše pivo v Kyrgyzstánu). Kyrgyzové vyrábějí v licenci německé pivo Steinbrau, Uzbeki vaří české licenční pivo Pulsar. Víno se vyrábí v malém množství, spíše se dováží sladká moldavská vína.

Tvrdý alkohol typický pro Kyrgyzstán je koňak pojmenovaný dle hlavního města Biškek, vodka je rozšířena jak ruská, tak místní výroba či domácí *samohonka*.

Zajímavostí obou porovnávaných zemí je velmi rozšířené pití Coca-Coly, v Uzbekistánu pak RC cola, která se zde v licenci vyrábí. Na místní poměry jsou tyto nápoje drahé, ale zřejmě jsou konzumovány i z důvodu, že se jedná o západní nápoje.

4.4.5 Individuální osobní doprava

V Střední Asii byl vždy tradičním dopravním prostředkem kůň. S příchodem mechanizace se i zde začal rozmáhat motorismus. Jako v celém Sovětském svazu bylo i v Střední Asii možné zakoupit pouze auta sovětské výroby (až na některé výjimky, které se mohli dostat k „západním vozům“. Po rozpadu SSSR se i zde objevila možnost pořídit jiné automobily než značky Lada/VAZ. Současná individuální osobní doprava se mezi jednotlivými státy Střední Asie překvapivě velmi liší. Pro porovnání byly zvoleny všechny autorem navštívené středoasijské země, tedy Kyrgyzstán, Uzbekistán a Tádžikistán.

Nejvíce monotónně působí individuální doprava v Uzbekistánu. Naprostá většina aut je zde značky Daewoo/ Chevrolet, převládající barva je bílá. Běžná je také jízda na zemní plyn. Nejčastějším taxíkem a vůbec nejběžnějším vozem je Daewoo Nexia, funkci dodávek (*maršrutek*) vykonávají převážně vozy Chevrolet. Žigulík či Volhu je možné také vidět, ale spíše jako pozůstatek z dob sovětské éry. Kromě občas popraskaných čelních skel zde auta vypadají v pořádku.

S překročením uzbecko-tádžické hranice se výrazně změní skladba automobilů. Skupinovou dopravu zde zajišťují převážně dodávky GAZelle, v menší míře pak Mercedes-Benz Sprinter či T2, osobní auta jsou nejvíce zastoupena ojetými Opely dovezenými z Německa, ale různost zde je. Auta dalších značek se běžně vidí také, i když ne v takové míře. Ojeté Opely patří k nejlevnějším autům, které se zde dají pořídit. V oblastech, kde je nutné jezdit často přes hory, jsou kromě Opelů běžné terénní

automobily Ssang-Yong Musso, v hlavním městě je pak velký počet prémiových vozů od nejvyšší třídy značek BMW, Mercedes, Audi až po Jaguary, terénní limuzíny Range Rover či velká SUV výše jmenovaných značek. Stále zde jezdí i automobily Lada, jež často užívá i policie. Stav osobních automobilů v zemi vystihl úředník Chairullo: *„Lze tu koupit jen ojetá auta, která se sem dováží z Německa. Hodně se jich předělává na plyn, protože je levnější. Žigulík a Moskvíč jsou horší a hlučnější auta než Oply. Já mám Opla už 3 roky a je bez problémů, stačí jen měnit olej a používat kvalitní benzín a plyn.“* Dlužno doplnit, že pokud patříte mezi „horních deset tisíc“, pak se dá dovézt či zakoupit i nové auto.

Nejpestřejší vozový park je v Kyrgyzstánu, což je dáno zejména dovozem. Z Evropy se dovážejí ojeté vozy především značky Mercedes-Benz, Volkswagen, Audi, Opel, z Číny se dovážejí asijské automobily, převážně značky Honda. Z Evropy jsou dovezeny většinou starší modely, z Asie novější. Nejčastějšími mercedesy jsou W123 a W124, které byly vyráběny mezi lety 1975 a 1997. Na jejich ukazatelích ujetých kilometrů není neobvyklé vidět číslo převyšující 250.000 kilometrů. Pro ilustraci příklad konkrétního vozu užívaného nekomerčně osmatřicetiletým Kyrgyzem, s nímž byli výzkumníci v Manas Ordo: Mercedes - Benz W124, rok výroby přibližně 1985, barva stříbrná, benzínový motor, najeto 323.000 km. Výbava: tónovaná okna, dvou zónová klimatizace, kůže, automatická převodovka, dřevěné obložení. Vlastníci vozů této značky jsou na ně patřičně pyšní a snaží se je mít udržované, na rozdíl od majitelů/provozovatelů často dosti poničených starých Volkswagenů. Dovezené Hondy jsou často s pravostranným řízením, převážně se jedná o větší, sedmimístné automobily Honda Odyssey a Honda Step Wagon, které občas nahrazují taxíky. Častým vozidlem je zde klasický Žigulík/Lada, který se zde stále prodává (výroba byla ukončena v roce 2011) a je nejlevnějším novým automobilem na místním trhu. Jak výzkumníkům sdělil Bakit, Lada je nejlepší automobil na kyrgyzské cesty - vydrží a vyjede skoro vše, když se porouchá, opravit ho dokáží prakticky v každé vesnici. Nedaleko vesnice Tash-Aryk výzkumníci viděli, jak vesničané s Ladou 2104 vytahovali z bahna zapadlé západní vozy, poměrně zničené silnice bez problémů a větších otřesů projížděli ve vysoké rychlosti a opravu auta zvládla větší rodina i v horách v jurtě. Ve velkém počtu zde jezdí starší dodávky Mercedes-Benz T1/T2, jak ve městech a vesnicích, tak na celodenních přejezdech přes hory. Místní si často na autech ponechávají nálepku původní země, nebo na dodávkách původní polepy v německém jazyce. V porovnání

Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu je zde různost v individuální dopravě osob nejvyšší.

4.4.6 Tvorba národní identity za pomoci hrdinů či významných osobností

Ke znovuobjevení národních identit přispěla do značné míry i podpora islámu ze strany představitelů středoasijských zemí. K posílení národního povědomí přispěla i vlastní měna. Velmi ale zapůsobilo vyzvedávání historie a hrdinů, či významných osob.

Každá země má své hrdiny, významné osobnosti, z nichž někteří jsou skuteční více, jiní méně. Při utváření národní identity hrají tyto osoby významnou roli. Jde o něco, co národ spojuje, vymezuje oproti ostatním, zároveň posiluje národní hrdost a vyzdvihuje slávu těchto národů. Zajímavé je srovnání těchto osob u Uzbeků a Kyrgyzů. Oba jmenované národy mají pro ně významných osob více, ale hlavní je pro oba národy vždy jedna osoba. V případě Uzbeků se jedná o Timura, Kyrgyzové mají Manase.

Timur

Timur, jinak též Tamerlán je doložená osobnost. V historii není mnoho osobností, jejichž jména by vzbuzovalo hrůzu a úctu. Timur takovou osobností bezesporu byl. Jméno Temür (Timur) není původní. Je to výraz pro železo, v zaniklém jazyce chagatai, který byl za sovětské doby označován za starou uzbečtinu.¹⁰⁴ Do dějin vstoupil ale Timur pod jiným jménem – Tamerlán, což vzniklo z perského *Timūr-i Lang*, anglicky "*Timur the lame*", což znamená Timur chromý (údajné přízvisko „chromý“ bylo vytvořeno po exhumaci těla Rusy roku 1941, kdy se na jeho noze našly rány a na ruce chyběly dva prsty). Tato odvození jmen se dají najít v knihách či v internetových encyklopediích, stejně tak jej znají a ochotně vypravují i sami Uzbeki.

Historička Kallie Szczepanski Timura vystihla následujícím textem: „*Tamerlán je znám jako nelítostný dobyvatel, který srovnal starověká města se zemí a vybil mečem celé*

¹⁰⁴ Timur (Turkic conqueror)." Encyclopædia Britannica. Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica [online]. Inc., 2013 2011[cit. 2013-03-10]. Dostupný z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/596358/Timur>

populace. Na straně druhé je znám jako velký mecenáš literatury a architektury. Jedním z důkazů jeho schopností je krásné město Samarkand, ležící v současném Uzbekistánu.¹⁰⁵

Timur se narodil jako syn malého náčelníka, podobně jako jeho domnělý předek Čingischán. Díky své inteligenci, vojenským dovednostem a síle osobnosti, byl Timur schopen dobýt říši sahající od Ruska do Indie a od Středoziemního moře až po Mongolsko. I se lze dozvědět z úst Uzbeků. Na rozdíl od Čingischána ale Timur nedobýval za účelem otevření obchodních cest a ochrany svého území, ale aby plnil a drancoval. Jeho říše ho ale nepřezila o mnoho, protože se málokdy obtěžoval vybudovat nějakou vládní struktura v místě poté, co zničil existující řád. Zatímco Timur tvrdil, že je dobrým muslimem, zřejmě necítil výčitky svědomí při ničení krásných islámských měst a vybití jejich obyvatel. Damašek, Chiva, Bagdád, ... Tyto starověké metropole islámského učení se nikdy úplně nezotavily z Timurovi „péče“. Jeho záměrem zřejmě bylo vybudovat své hlavní město v Samarkandu a udělat z něj první město islámského světa. Z jeho potomků je nejznámější hvězdopřevce Ulugbek, o němž se Uzbeki také rádi zmiňují. Například v Samarkandu je po něm pojmenována observatoř.

Manas

Manas je největší hrdina Kyrgyzů. Pochází ze stejnojmenného kyrgyzského národního eposu, který se dříve předával pouze ústní formou prostřednictvím *manasčů*, tedy vypravěčů, dalo by se říci též bardů či pěvců (vyprávění má svůj rytmus, při zaposlouchání se do rychle vyprávěného eposu je možné slyšet píseň). I přes sepsání eposu se tito vypravěči těší velké oblibě a úctě. Dobří *manasči* dokáží vyprávět dlouhé hodiny a Kyrgyzové je hrdě poslouchají.

O eposu píše Slavomír Horák toto: „*Pověst vychází z historických událostí bojů mezi Kyrgyzy a Čínou. V 8. století n. l. vtrhla vojska čínské dynastie Tang do Turkestánu a podmanila si kyrgyzské kmeny, které díky místním hornatým podmínkám dokázali úplně podrobit. Manas je legendárním líčením takových bojů. Podle nejnovějších výzkumů bylo ustanoveno, že děj eposu se vztahuje k 9. století, kdy v povodí Jeniseje, kde byla původní domovina kyrgyzských kmenů do jejich vytlačení Čingischánem do dnešního prostoru Ťan-*

¹⁰⁵ SZCZEPANSKI, K. Tamerlane - Timur the Lame Biography. In: *About.com* [online]. ©2013 About.com [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: <http://asianhistory.about.com/od/profilesofasianleaders/p/TimurProf.htm>

*Šanu ve 13. století. vznikl první stát Kyrgyzů pod vedením Jaglakar Chána. Odtud se také vojska Manase vydala na pochod na Čínu.*¹⁰⁶

Není bez zajímavosti, že i přes nedoložený původ tohoto „velkého Kyrgyzce“ a data vzniku eposu, slavili Kyrgyzové v roce 1995 tisíc let výročí eposu Manas.

Manas je opravdu kultovní. V Talaské oblasti má Manas své muzeum, kde jsou kromě sochy Manase a jeho 40 nejménějších spolubojovníků i Manasovi předměty, jako například sedlo a kalhoty. K tomu je nutné poznamenat dvě věci. První se týká rozměrů těchto předmětů, neboť sedlo na Manasova oře má velikost postele a kalhoty také. Druhá poznámka se dotýká víry v autentičnost oněch Manasových předmětů. Někteří Kyrgyzové totiž věří, že Manasovi skutečně patřily. Jiní se ale při ujišťování, že toto jsou opravdu Manasovi věci, i usmívají, případně řeknou, že se to takto vykládá dětem, aby si uvědomovaly Manasovu velikost.

Míst, kde by měl být Manas pochován, je více. Některé legendy tvrdí, že je se zlatým pokladem pochován v srdci hory nedaleko Aralu (Manaský rajon), obklopen svými nejbližšími válečníky. Alespoň takovouto legendu slyšeli výzkumníci vyprávět obyvatele Aralu.

¹⁰⁶ HORÁK, S. Manas. In: *Slavomír Horák* [online]. © 2011 [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: <http://slavomirhorak.euweb.cz/sa1999-manas.htm>

5. Výsledky a diskuze

Rodina

V Kyrgyzstánu i Uzbekistánu se často můžeme setkat s prolínáním tradičních představ se současností, která už je odlišná. V současnosti například starší ženy tvrdí, že je běžné mít více dětí, ale praxe je jiná. Běžně jsou v rodinách už „jen“ 2 nebo 3 děti, většinou z ekonomických důvodů. Avšak nižší natalita je také důsledkem snížení dětské úmrtnosti. Jinými slovy - k chtěnému počtu dětí není třeba tolik porodů, jelikož umírá výrazně méně dětí než dříve. K snížení dětské úmrtnosti přispívá kvalitnější zdravotní péče. V společné domácnosti na vesnicích žijí často pohromadě manželé s dětmi a rodiči manžela. Dcery po svatbě odcházejí do rodin svých manželů, synové to mají různě. Je nepsaným pravidlem, že nejstarší syn zůstává a stará se o rodiče, nejmladší odchází z domu a prostřední syn si může zvolit. V současnosti však toto pravidlo ustupuje do pozadí a možnost volby je na každém. Nestává se často, že by synové opustili rodiče a v budoucnu se o ně nepostarali.

Od dob sovětských se v rodinách příliš mnoho nezměnilo, ale tendence ke změně pod tlakem „moderního života“ je viditelná. V rodině je větší svoboda, dřívější pravidla už nejsou neprostopupná. I když se občas na výjimky nehledí v nejlepším světle, svobodná volba je možná. Průměrný počet členů rodiny klesá, ale vazby na klan či rozšířenou rodinu jsou díky své výhodnosti stále silné. Hlavou rodiny je i po transformaci stále muž, moudří starci požívají úctu stejně jako kdysi. Dělná práce stále existuje jak v Kyrgyzstánu, tak v Uzbekistánu. Velké rozdíly jsou mezi městy a vesnicemi, kdy ve větších městech je na mnoho věcí nahlíženo benevolentněji. Rodina je pro Kyrgyzce stále velmi důležitá.

Náboženství

Od dob sovětské nadvlády se v náboženské oblasti mnohé změnilo. Díky svobodě náboženství je možnost volby. Na rozdíl od Tádžikistánu, kde je islám státním náboženstvím, není v Kyrgyzstánu nikdo nucen být muslimem. Pocit svobody vyznání je jedním z důvodů, proč se k islámu hlásí většina Kyrgyzů. Hlavním důvodem je vládou podporované stanovisko, že Kyrgyzové jsou historicky muslimové, tedy je to součástí jejich identity. Tato skutečnost se projevuje na sebevnímání (cítí se být muslimy), ale vliv to má i na náboženskou praxi, která je chladná, neboť stačí pocit spojení s ostatními

Kyrgyzy a praxe je až podružná. Část Kyrgyzů má islám jen jako zástěrku svého šamanismu a necítí se být muslimy, ale i tito lidé jsou rádi za pojitko s ostatními. Odlišné vnímání islámu je na severu a jihu, kdy na severu jde opravdu jen o pojitko mezi Kyrgyzy a vyskytují se i prvky šamanismu, kdežto na jihu, zejména v oblasti Ferganské nížiny, je náboženská horlivost větší. Budoucím problémem by mohla být radikalizace části náboženských skupin zejména na jihu a podpora radikálními muslimy ze zahraničí. V postsocialistickém Kyrgyzstánu je opět možná výuka náboženství i arabštiny, vzniklo mnoho mešit i náboženských škol – medres.

Politika

Politika je v Kyrgyzstánu velké téma. Snaha o demokracii se zatím vždy otupila a přeměnila v mírný diktát prezidenta a jeho přátel, což mělo za následek oslabení víry Kyrgyzů ve změnu k lepšímu. Zahraniční organizace, které v počátcích samostatného Kyrgyzstánu nešetřily chválou, už delší dobu hodnotí situaci mnohem střízlivěji. Politická korupce v kombinaci s klientelismem je totiž stále velký problém, díky němuž do země nepřichází mnoho zahraničních investorů. I přes to, že formální struktura částečně klanovou strukturu překryla, stále je patrný boj o moc především mezi jižními a severními klany, kdy například ve volbách je program až druhotný a na prvním místě je klanová příslušnost. Ta ovlivňuje i vznik politické opozice. Z této situace, stejně jako z přetrvávající korupce a klientelismu nejsou nadšeni ani sami Kyrgyzové.

Kyrgyzové (stejně jako Uzbeki a Tádžici) nejsou v hodnocení současné situace jednotní. Někteří stále tvrdí, že za Sovětského svazu bylo lépe (byla práce, země se rozvíjela, všeho byl dostatek, mohli cestovat do sousedních států bez víz, korupce nebyla známá,...), jiní vědí, že se v dobách Sovětského svazu určovalo, které informace se dostanou mezi lidmi a které nikoliv, že byla pošlapávána lidská práva těch, kteří se nepřizpůsobovali. Lépe se měli především pravoslavní, lidé ve straně a funkcionáři. Většina se ale shodne v tom, že pokud by byla opravdu demokracie, bylo by to rozhodně lepší než za sovětské éry. Jejich hodnocení však často negativně ovlivňuje zklamání z předešlého vývoje a nenaplněná očekávání. Většina Kyrgyzů otevřeně tvrdí, že jsou politici zkorumpovaní a že to takto být nemá. Zkušenost s korupcí je snad v každé rodině, neboť jak bylo výzkumníkům sděleno, pokud chcete například pouhý řidičský průkaz na osobní automobil, můžete buď zaplatit 100 amerických dolarů, nebo udělat dobře zkoušky. Dávat úplatek však musí i v druhém

případě, i když ne v takové výši. Podobná situace je na některých vysokých školách, kde bez úplatku není možné úspěšně vykonat zkoušku. I přes skutečnost, že většina obyčejných pracujících Kyrgyzů na tento systém doplácí, je cítit, že jsou se situací částečně smířeni. Jejich možná nejčastějšími slovy hodnocení jsou ta samá slova, která byli zvyklí používat za dob sovětských - *My privykli* a *Tak my živjom*. Pro Kyrgyzy je těžké věřit novému prezidentovi jen kvůli počátečním pozitivním reformám, neboť jeho předchůdci se také z počátku snažili o změnu k lepšímu, a konce byly neradostné. Nelze se tedy divit jejich pohledu na současnost.

Pokrmý a kuchyně

I když se dnes maso objevuje na jídelníčku mnohých Kyrgyzů pravidelně, samozřejmě závisí na ekonomické situaci každé rodiny. Je stále mnoho rodin, kde bude nejčastějším pokrmem chlebová placka zapíjená čajem a maso bude spíše sváteční. Kromě tradiční kuchyně zde mají své místo i ruské pokrmy a v rámci ovlivnění vnějším světem jsou zde i fastfoody a restaurace evropského typu. Výrazné rozdíly jsou mezi městy a vesnicemi v horách (ve městech jedí častěji u stolu na židlích, na vsích častěji na zemi u nízkého stolku). Sovětská doba přinesla alkoholické nápoje, které se v Kyrgyzstánu s chudobou (způsobenou rychlými změnami) hojně rozšířily. Oproti Kyrgyzstánu není v Uzbekistánu pití vodky tolik rozšířeno. Dalším rozdílem je, že v Uzbekistánu se podává k jídlu výrazně více ovoce (melouny, hroznové víno) a zeleninových salátů z rajčat a okurek. Postsovětská doba přinesla mimo jiné západní potraviny a hlavně tolik oblíbené západní limonády. I přes to vše nedají Kyrgyzové a Uzbeki na své tradiční pokrmy a nápoje dopustit a nejraději jedí doma.

Individuální osobní doprava

Rozdíly v rozmanitosti individuální dopravy osob jsou mezi státy Střední Asie velké. Nejméně rozmanitá je osobní automobilová doprava v Uzbekistánu, kde převládá značka Daewoo/Chevrolet, následuje Tádžikistán, v němž je vozový park bohatší o dovezená auta z Evropy (převážně značky Opel) a o dodávky značek GAZelle a Mercedes-Benz. Nejvyšší pestrost vozového parku je v Kyrgyzstánu, což je dáno dovozem ojetých osobních aut a dodávek převážně německých značek, pravostranných automobilů dovezených z Číny a doposud hojně rozšířenými automobily sovětské výroby.

V Talaské oblasti a všude tam, kde jsou pastevci, je kůň stále velmi oblíbeným dopravním prostředkem. Ať už kvůli tomu, že jde o součást pastevecké kultury a fakt, že na rozdíl od aut neplaší stáda, nebo z důvodů ekonomických (úspora pohonných hmot) či praktických – pomoc při zemědělských pracích. Dalším důvodem je existence mnoha míst, do nichž se auty zajet zkrátka nedá. Auta jsou využívána spíše na odvoz většího počtu lidí či překonání delších vzdáleností, které by „v sedle“ byly časově náročné.

Tvorba národní identity za pomoci hrdinů či významných osobností

Po rozpadu Sovětského svazu byla snaha o vybudování národní identity za pomoci všech dostupných prostředků. Manas je typickým příkladem hrdiny, který Kyrgyzům dodává hrdost na svou zem, na své předky. Velký Kyrgyz Manas ukazuje, že Kyrgyzové jsou silný národ schopný velkých činů. Situace v Uzbekistánu je podobná s tím rozdílem, že Timur je doložená osoba, o níž existují informace jak pozitivní, tak negativní. Manas jakožto negativy nezátížený hrdina tedy působí jako dokonalý vzor Kyrgyzů a vždy jim vykouzlí úsměv na rtech. Manas je více oblíben na severu Kyrgyzstánu, kde je i jeho údajné rodiště. V rámci odlišení severu a jihu je typické se setkat v dané oblasti spíše s lokálními hrdiny, i když platí, že hrdinové severu jsou i hrdiny jihu (platí i obráceně), neboť se stále jedná o kyrgyzské hrdiny.

Diskuze

Po rozpadu Sovětského svazu se nově vzniklé státy Střední Asie musely vypořádat s vlastní samostatností. Většina těchto států se k demokracii vydala pozvolnou cestou, ale byly i takové země, v nichž se uchytil autoritářský režim (Turkmenistán). Představitelé Kyrgyzstánu se pokusili o rázné a rychlé změny zejména v ekonomice, díky čemuž byl Kyrgyzstán v očích mnoha zahraničních hodnotitelů označován za nejvíce hospodářsky prosperující zemi Střední Asie a od jeho vývoje bylo očekáváno nejvíce. Bohužel se brzy začalo ukazovat, že na tak rychlou změnu od centrálního plánování k tržnímu systému země nebyla připravena, a životní úroveň rychle poklesla.

Zda byla transformace systému úspěšná, lze jen těžko zodpovědět jednoznačně, protože vždy závisí na úhlu pohledu, tedy na hodnotiteli a na tom, jaké podklady má hodnotitel k dispozici. Je tedy možné, aby ve stejný čas byla na základě oficiálních údajů přeměna hodnocena jako úspěšná a současně na základě průzkumů mezi obyvateli

považována za neúspěšnou. Při bližším zkoumání by se ale obě strany měly shodnout, že přeměna ještě nebyla ve všech oblastech zdaleka dokončena. Lze tedy diskutovat alespoň o směru, kterým se Kyrgyzstán ubírá.

Hodnocení místními lidmi je ze všech způsobů hodnocení nejzajímavější. Můžeme zde totiž nacházet značné rozpory. Dalo by se předpokládat, že v zemi, v níž vždy soupeřily o moc severní a jižní klany, bude hodnocení místních obyvatel odpovídat jejich příslušnosti ke klanu v souvislosti s tím, kdo je zrovna u moci. V praxi se tato teorie nepotvrdila. Hodnocení často ovlivňují vzpomínky na sovětskou dobu. Zde je však důležité nepaušalizovat – rozhodně ne všichni tvrdí, že za Sovětského svazu bylo vše lepší nebo vše horší. K tomu se mohou místní uchýlit pouze pro zjednodušení. Při bližším vyptávání se ale ukáže, že i přes pozitivní vzpomínky na minulost dokáží ocenit i některé prvky současnosti, nebo naopak i přes negativní vzpomínky na minulost si uvědomí, co bylo tehdy lepší. Obecně ze sovětských dob vyzdvihují obyvatelé jistou práci, menší sociální rozdíly a menší korupci. Ta sice byla i dříve, avšak nebyla mezi Kyrgyzy tolik rozšířená. Korupce je nyní v Kyrgyzstánu velkým problémem. Kromě úřadů se s ní je možné setkat dokonce i ve školách. Nejproblematičtější je korupce v politice.

6. Závěr

Cílem této práce bylo zachytit a porovnat důsledky transformačních procesů, jež probíhaly po rozpadu Sovětského svazu v nově vzniklých středoasijských státech. Práce byla zaměřena primárně na severní Kyrgyzstán a výsledky zkoumání byly porovnány se situací v Uzbekistánu a v jižní části Kyrgyzstánu. Pro správné postihnutí změn byly stanoveny a následně zodpovězeny výzkumné otázky.

Jaké transformační procesy probíhaly po rozpadu SSSR v nově vznikajícím státě Kyrgyzstán a jak se tyto procesy lišily od transformace v Uzbekistánu?

Transformační procesy probíhaly po rozpadu SSSR v celé Střední Asii. Kyrgyzstán se od Uzbekistánu a dalších středoasijských států odlišoval tím, že jeho transformace byla označována jako ráznější, zejména v ekonomické oblasti, kde se představitelé země snažili převést centrálně plánovanou ekonomiku na tržní systém. Tyto změny zahrnovaly liberalizaci cen, privatizaci, vytvoření finanční infrastruktury, vznik nové národní měny a řadu dalších opatření. Transformací prošel i politický systém, s patrnou snahou o zavedení demokratických principů. Dále se transformovala oblast zemědělství, kdy byla zrušena družstva a došlo k privatizaci půdy (každý Kyrgyz dostal malý díl půdy, na němž mohl hospodařit), základní zemědělskou jednotkou se stala širší rodina. Transformací či spíše procesem vzniku prošla také národní identita, kterou bylo třeba po rozpadu SSSR vybudovat. Transformace zasáhla do veškerých oblastí lidského života.

Mají tyto procesy odlišný dopad v severním a jižním Kyrgyzstánu?

Transformační proces nepřinesl významné rozdíly do vývoje severního a jižního Kyrgyzstánu. Vymezení severu a jihu je dáno příslušností k severním či jižním klanům, která je pro Kyrgyzy významnější než jiné otázky, například volební program politických stran. Jen v náboženství jsou Kyrgyzové v jižních oblastech horlivější díky vlivu okolních muslimů.

Došlo (pokud ano, v čem) ve výše jmenovaných státech v důsledku transformačních procesů ke změnám v oblasti každodenního života (uspořádání rodiny, náboženského vyznání, politiky a jejího vnímání, individuální osobní dopravy)?

Transformace se projevila prakticky ve všech oblastech každodenního života Kyrgyzů. Rodina je pro Kyrgyzy stále důležitá. Průměrný počet členů rodiny klesá, ale vazby na klan či rozšířenou rodinu jsou stále silné. Hlavou rodiny je i po transformaci stále muž, moudří starci požívají úctu stejně jako kdysi. Dřívější pravidla už nejsou neprostupná, a i když se občas na výjimky nehledí v nejlepším světle, svobodná volba je možná. Velké rozdíly jsou mezi městy a vesnicemi, kdy ve větších městech je na mnoho věcí nahlíženo benevolentněji a tendence ke změně starých pravidel pod tlakem „moderního života“ je viditelná. V náboženské oblasti se odehrály velké změny díky svobodě vyznání a budování nové identity. Být muslimem je pro Kyrgyzy naprosto automatické, což u nich ale nemá vliv na náboženskou praxi, která je u většiny podružná. Jde tedy pouze o sebevnímání a pojitko s ostatními Kyrgyzy. V postsocialistickém Kyrgyzstánu je opět možná výuka náboženství i arabštiny, vzniklo mnoho mešit i náboženských škol – medres. Do každodenního života Kyrgyzů zasahuje i vnímání politiky, která je pro Kyrgyzy velké téma. Dosavadní snahy o demokracii se zatím vždy po čase otupily a přeměnily v mírný diktát prezidenta a jeho přátel, což mělo za následek oslabení víry Kyrgyzů ve změnu k lepšímu. Mnoho změn se událo i v oblasti individuální osobní dopravy, která je v Kyrgyzstánu oproti ostatním porovnávaným státům (Uzbekistánu a Tádžikistánu) nejpestřejší. Tradiční dopravní prostředek (kůň) je zde stále hojně využíván, i když spíše v nepřístupných oblastech či na malé vzdálenosti. Kromě automobilů sovětské výroby, které zde byly i před vznikem Kyrgyzstánu, je v současnosti vozový park obohacen o dovezené ojeté automobily západních značek a pravostranné automobily dovezené z Číny.

Jak se utvářela národní identita Kyrgyzů po rozpadu Sovětského svazu?

Národní identita Kyrgyzů se utvářela za pomoci všech dostupných prostředků a její vznik byl velmi podporován vládou. Jedním ze symbolů kyrgyzské národní identity se stal Manas, bájný hrdina ze stejnojmenného eposu, jenž se stal všudypřítomným fenoménem. Vždy když je situace pro Kyrgyzy nepříznivá, vzpomenu si na Manase, symbol silného národa schopného velkých činů, který jim dodává hrdost na svou zem, na své předky. Společnou identitu pomáhá utužovat i islám. I když v Kyrgyzstánu není státním

náboženstvím, Kyrgyzové se jednoznačně považují za muslimy. Posílení identity způsobuje i vlastní měna – kyrgyzský som.

Jaký je vztah Kyrgyzů k ČR a jaké zde panují stereotypní představy? (Dříve a nyní)

Československo mělo v Střední Asii za Sovětského svazu i po jeho rozpadu velmi dobré jméno, které patří v očích Kyrgyzů i České republice. Československé výrobky byly pro Kyrgyzy zárukou kvality a poctivé práce. Ať už Kyrgyzové navštívili Československo v rámci základní vojenské služby, nebo se zde byli pouze podívat, vždy na Československo vzpomínali v dobrém. Mladší generace znají Českou republiku převážně díky sportu - znají české sportovce, kterým velmi fandí. Z českých výrobků je známé a oblíbené české pivo. Vztah k České republice a tedy k Čechům je velmi vřelý. Stereotypní představou o České republice je zde obraz „zaslíbené země“, kde není korupce a kde je spravedlivá odměna za práci.

Závěrem lze konstatovat, že Kyrgyzstán při vytváření svobodného samostatného státu urazil již velký kus cesty. I přesto, že ne všechny změny jsou obyvateli vnímány pozitivně, celkově jsou pro Kyrgyzy příslibem naděje do budoucna - jak říká kyrgyzské přísloví „*Každé dnes má své zítra*“.

7. Seznam použitých zdrojů

- ABAZOV, R. *Policy of economic transition in Kyrgyzstan*. Oxford: Taylor & Francis Ltd., 1999, str. 197-223. ISSN 02634937. [online] 2012 [cit. 2013-02-05]. Dostupné z: databáze Proquest In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta
- BŘEZINA, M., *Interhelpo. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. [online] 2006 [cit.2013-03-20]. Dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/30060/1/BrezinaM_Interhelpo.%20Pomoc_ZV_2008.pdf
- CURTIS G. E. *Kyrgyzstan: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1996. [online] 2003-2012 [cit.2013-01-20]. Dostupné z: <http://countrystudies.us/kyrgyzstan/.htm>
- ČERNÝ, K.; ŠUBRT, J. Teorie modernizace: Diagnózy charakteru společnosti a sociální změny ve 20. století. str. 284. In ŠUBRT, J.; PFEIFEROVÁ, Š. *Sociální změna*. Praha: elektronický sborník, 2010. [online] 2008 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: http://moodle.fhs.cuni.cz/pluginfile.php/26756/mod_resource/content/0/Soci_In_zm_na.pdf
- ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií [online] 2006 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/
- DAHRENDORF, R. Poučení z postkomunistické transformace. In *Od pádu Zdi k válce v Iráku*. Praha: Vyšehrad, 2008, str. 87–90. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/2-transformace.html>
- DOBRY, M. Introduction: When Transitology meets Simultaneous transitions, 2000. In: DOBRY, M. *Democratic and Capitalist Transition in Eastern Europe: Lessons for the Social Sciences*; Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000. In ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita,

- Fakulta sociálních studií. str. 18. [online] 2006 [cit.2013-01-20]. Dostupné z:
http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/
- FEDEROWICZ, M. L. Anticipated Institutions: the Power of Path-finding Expectations,
 In: DOBRY, M. *Democratic and Capitalist Transition in Eastern Europe: Lessons for the Social Sciences*; Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000. In ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií str. 18. [online] 2006 [cit. 2012-12-15]. Dostupné z:
http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/
- GUBKA, Milan. RADIKALIZÁCIA ISLAMU V STREDNEJ ÁZII. In: *Bezpečnosť a jej dimenzie v súčasnom globalizovanom svete: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Podhájska, Slovenská republika: VÝCHODOEURÓPSKA AGENTÚRA PRE ROZVOJ n.o., 2011, 52 - 54. ISBN 978-80-970277-6-6. Dostupné z: http://eeda.termal-podhajska.sk/publikacie/zborniky/Final_Zbornik_Bezpecnost_2011.pdf
- HANZELKA, J.; ZIKMUND M. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990.
- HANZELKA, J.; ZIKMUND M. *Zvláštní zpráva č. 4*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990.,
 In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta
- HERMANNOVÁ, Z. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v jižním Kyrgyzstánu, oblast Batken*. Praha, 2012 Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta
- HORÁK, S. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Univerzita Karlova - Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 97-880-2461-472-4
- HORÁK, S. *Střední Asie mezi východem a západem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0906-1 In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta
- HORÁK, S. Manas. In: *Slavomír Horák* [online]. © 2011 [cit. 2013-03-10]. Dostupné z:
<http://slavomirhorak.euweb.cz/sa1999-manas.htm>

- HVOSLEF, H.E. *Tribalism and modernity in Kirgizia*. The third Nordic conference on Middle Eastern Studies: Ethnic encounter and culture change. Joensuu, Finland, 19-22 June 1995. [online] 1995 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z: <http://www.hf.uib.no/smi/paj/Hvoslef.html>
- KABELE, J. Rámcová interpretace přerodu České republiky. in: Filipov I. Informatoria katedry Sociologie FSV UK, 1998. In ČÍŽEK, T. *Jak popsat změnu? Sociologické přístupy k problematice transformace*. str. 7-9. [online] 2003-2004 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z: http://sscr.wz.cz/seminarky4/cizek_transformace.doc
- KHAZANOV, Anatoly M. *After the USSR*. The University of Wisconsin Press. London, 1995. ISBN 0-299-14890-4. Str. 141 In BŘEZINA, M., *Interhelpo. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. [online] 2006 [cit. 2013-03-20]. Dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/30060/1/BrezinaM_Interhelpo.%20Pomoc_ZV_2008.pdf
- KLAUS, V. *Patnáct let od zahájení ekonomické transformace*. In *Patnáct let od obnovení kapitalismu v naší zemi*. Ed. Marek Loužek, Cep. 47, 2006, str. 14. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/3-patnact-let-od-zahajeni-ekonomicke-transformace.html>
- KOKAISL, P.; PARGAČ. J. *Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 8073081199.
- KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: : Střípky kulturních proměn Střední Asie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7308-167-6.
- KOKAISL, P.; SAPARBEKOVA J. A.; MICHÁLEK P. *Kyrgyzstán a Kyrgyzové*. Brno: Západočeská univerzita v Plzni, 2008. ISBN 978-80-7043-772-8.
- Kolektiv pracovníků Oddělení Středního východu a Afriky. *Rozdílnými cestami. Srovnání sociálně ekonomického vývoje sovětské Střední Asie, Kazachstánu a Zakavkazska s vývojem v Turecku, Íránu a Afghánistánu*. Praha: Orientální ústav ČSAV, 1977, str. 170. In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii*.

- Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta,
- MACHONIN, P. *Postkomunistická sociální transformace a modernizace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. str. 1-2. [online] 2009 [cit. 2013-01-24]. Dostupný z:
http://samba.fsv.cuni.cz/~cabanova/UVOD%20SP%202009/7_p%C5%99edn%C3%A11%C5%A1ka/Machonin.pdf
- MACHONIN, P. Sociální transformace a modernizace. K výstavbě teorie společenských změn v evropských postkomunistických zemích. Praha: Slon, 1997. In ČÍŽEK, T. *Jak popsat změnu? Sociologické přístupy k problematice transformace*. str. 2. [online] 2003-2004 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z:
http://sscr.wz.cz/seminarky4/cizek_transformace.doc
- MACHONIN P.; TUČEK, M. *Česká společnost v transformaci k proměnám sociální struktury*. Praha: Slon, 1999. str. 4. [online] 2004 Dostupné z:
http://tucnak.fsv.cuni.cz/~kabele/archiv/2004_Revolution/R4_Teorie%20transformace_2_prezentace.doc In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, str. 19.
- NÁBĚLEK, K. *Transformace*. [online] 2008-2010 [cit.2013-01-12]. Dostupné z:
<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/6-transformace.html>
- NORGAARD, O. *Economic Institutions and Democratic Reform; A Comparative Analysis of Post-communist Countries*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2000; Northampton: Edward Elgar Publishing, Inc. In ČMIEL, P., *Od transformace k evropeizaci*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, str. 16. [online] 2006 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z:
http://is.muni.cz/th/121095/fss_b/
- NOVÁKOVÁ, D. *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta

- PETŘÍČEK, M. *Transformace*. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-14]. Dostupné z:
<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/7-transformace.html>
- ROUX, J.-P. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-7106-867-9
- ROUX, J.-P. *Dějiny Střední Asie*. Praha: Lidové noviny, 2007, str. 331. ISBN 978-7106-867-9. In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta.
- SHUSTOV, A. *Radical Islam attacks Central Asia In. Strategic Culture Foundation*, [online]. Online Journal 2010. In GUBKA, M. 2010
- STARK, D.; BRUSZT, L. *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Properte in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. [online] 2004. Dostupné z:
[http://tucnak.fsv.cuni.cz/~kabele/archiv/2004_Revolution/R4_Teorie%20transformace 2_prezentace.doc](http://tucnak.fsv.cuni.cz/~kabele/archiv/2004_Revolution/R4_Teorie%20transformace%20prezentace.doc) In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu, oblast Talas*. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta
- SZCZEPANSKI, K. Tamerlane - Timur the Lame Biography. In: *About.com* [online]. ©2013 About.com [cit. 2013-03-10]. Dostupné z:
<http://asianhistory.about.com/od/profilesofasianleaders/p/TimurProf.htm>
- ŠULC, Z. Spor o strategii transformace. In ŠAFAŘÍKOVÁ, V. a kol. *Transformace české společnosti 1989–1995*, Brno: Doplněk, 1996, str. 119–121. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/transformace/8-spor-o-strategii-transformace.html>
- TOMÁŠEK, M. *Převzetí státu*. [online] 2008-2010 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z:
<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/t/tranzice-nebo-transformace/prevzeti-statu.html>
- TRANUM, S. a kol. *Life At the Edge of the Empire: Oral Histories of Soviet Kyrgyzstan. Bishkek: American University of Central Asia, 2009. ISBN 978-0615351544.*
- TULOBERDIEV, M. Preserving Kyrgyzstan's History: Driver: Oktiabr Akmoldoevich Akmoldoev (Kyrgyz, 1939) [online]. 2010 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z:
http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=

78:the-driver-oktiabr-akmolldoevich-akmolldoev-kyrgyz-

1939&catid=34:interviews&Itemid=29

TULOBERDIEV, M. *Preserving Kyrgyzstan's History: Haji: Abdysh Asanovich Asanov* (Kyrgyz, 1925) [online]. 2010. Dostupné z:

[http://web.archive.org/web/20100810112516/http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=77:the-haji-abdysh-asanovich-asanov-](http://web.archive.org/web/20100810112516/http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=77:the-haji-abdysh-asanovich-asanov-kyrgyz-1925&catid=34:interviews&Itemid=29)

[kyrgyz-1925&catid=34:interviews&Itemid=29](http://web.archive.org/web/20100810112516/http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=77:the-haji-abdysh-asanovich-asanov-kyrgyz-1925&catid=34:interviews&Itemid=29) In NOVÁKOVÁ, D., *Postsocialistická*

transformace společnosti ve Střední Asii. Případová studie v severním Kyrgyzstánu,

oblast Talas. Praha, 2012. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze,

Provozně ekonomická fakulta, str. 38-39.

TULOBERDIEV, M. *Preserving Kyrgyzstan's History: The Kidnapped Bride: Babarakan*

Muratbekova (Kyrgyz, 1936) [online]. 2010 [cit. 2013-03-01]. Dostupné z:

[http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=72:the-kidnapped-bride-babarakan-muratbekova-kyrgyz-](http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=72:the-kidnapped-bride-babarakan-muratbekova-kyrgyz-1936&catid=34:interviews&Itemid=29)

[1936&catid=34:interviews&Itemid=29](http://www.centralasianhistory.org/index.php?option=com_content&view=article&id=72:the-kidnapped-bride-babarakan-muratbekova-kyrgyz-1936&catid=34:interviews&Itemid=29)

UHL, P. *Povaha politických režimů středoasijských republik* [online]. 2008 [cit. 2013-03-

15]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Dostupné z:

http://is.muni.cz/th/8731/fss_d/

WEIDENFELD, W. *Shaping Change – Strategie of Transformation. Results of the*

International Survey. Carl Bertelsmann Prize. 1. Aufl. Gütersloh: Bertelsmann

Foundation Publishers, 2001, 228 stran. In HAVLOVÁ, R. *Recenze. Mezinárodní*

vztahy 1/2003. [online] 2003 [cit. 2013-01-30]. Dostupné z:

www.mezinarodnivztahy.com/article/download/68/65

CentrAzija (ЦентрАзия) [online]. 2006 Записная книжка специалиста по Центральной

Азии. Dostupný z <http://centralasia.org>. In KOKAISL, P.; PARGAČ J. *Lidé z hor a*

lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: : Stríčky kulturních proměn Střední Asie.

Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007.

Dinamika naselenija SSSR 1960-1980 gg (Динамика населения СССР 1960-1980 гг.,

1985, Moskva

Dishes. Travel Encyclopedia of Kyrgyzstan. [online] 2009 [cit.2013-02-26]. Dostupné z:

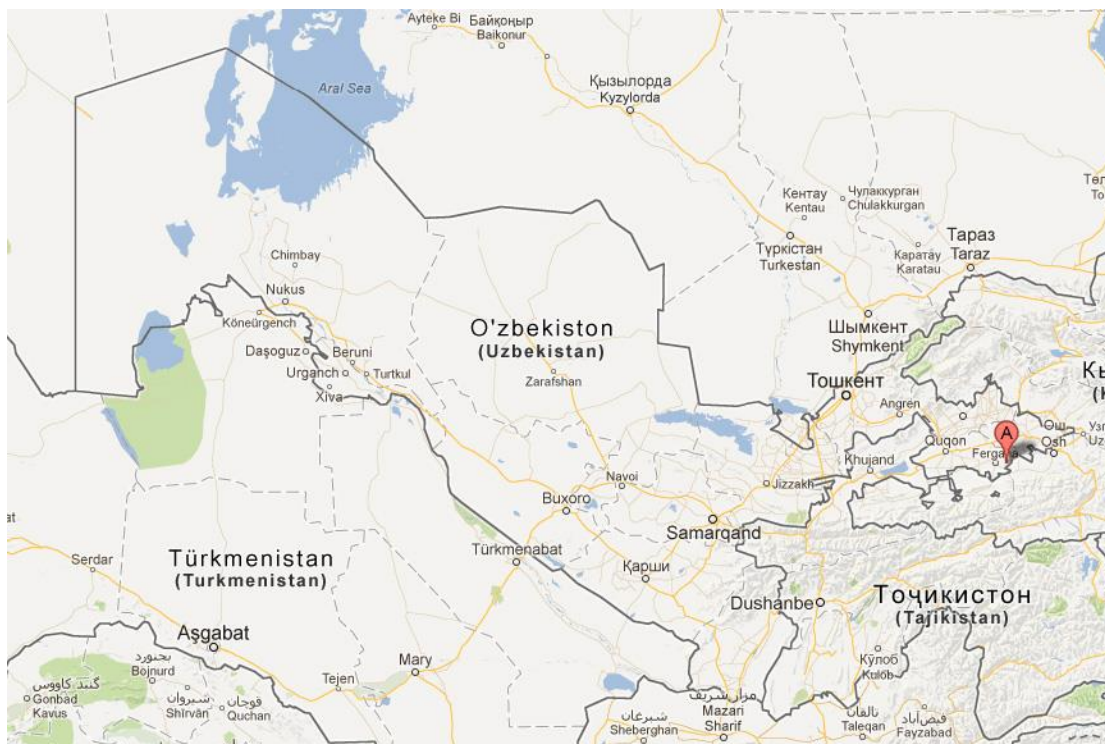
http://celestial.com.kg/articles/people/Culture/Cuisine/Dishes_180.htm

- Dobro požalovat' v Kyrgyzstan!* [online] 2001-2012 [cit.2013-01-13]. Dostupné z: <http://www.welcome.kg/ru/>
- Easttime info.* [online] 2005-2011 [cit.2013-01-15]. Dostupné z: <http://easttime.info>
- Informacionnyj portal o sovremennom i dělovom Kyrgyzstaně.* [online] 2007 [cit.2013-01-13]. Dostupné z: <http://www.allkyrgyzstan.com>
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kyrgyzstan's political crisis: an exit strategy.* ICG Asia Report N. 37. Osh/Brussels, 2002. In BŘEZINA, M., *Interhelpe. Pomoc Československých dělníků při modernizaci Sovětského Kyrgyzstánu.* Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. [online] 2006 [cit.2013-03-20]. Dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/30060/1/BrezinaM_Interhelpe.%20Pomoc_ZV_2008.pdf
- International Human Development Indicators: Kyrgyzstan* [online]. 2011 [cit. 2013-01-20]. Dostupné z: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/KGZ.html>
- Kyrgyz Republic. *European Union* [online]. 2013 [cit. 2013-03-23]. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/kyrgyz_republic/index_en.htm
- NACIONAL'NYJ SOSTAV NASELENIJA (Na načalo goda). *Nacional'nyj statističeskij komitět kyrgyzskoj respubliky* [online]. 2012 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.stat.kg/stat.files//tematika/демограф/Кыргызстан%20в%20цифрах/demo7.pdf>
- New faith groups "doing whatever they want" - Kyrgyz official. *BBC Monitoring Central Asia Pages* [online]. 2005, 1, 2010-07-01 [cit. 2013-03-09]. Dostupné z databáze ProQuest: <http://search.proquest.com.infozdroje.czu.cz/docview/450898663?accountid=26997>
- Statistika Rossijskoj imperii (СТАТИСТИКА Российской Империи).* 1888, Санкт-Петербург
- Strana Sovetov za 50 let (Sbornik statističeskich matěrialov): "Statistika", Moskva, 1967[online]. © 2009 [cit. 2013-01-13]. Dostupné z: http://lost-empire.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=9339&Itemid=9
- Timur (Turkic conqueror)." Encyclopædia Britannica. Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopædia Britannica [online]. Inc., 2013 2011[cit. 2013-03-10]. Dostupný z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/596358/Timur>

- Uzbekistán: Základní informace o teritoriu. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. 2012 [cit. 2013-01-10]. Dostupné z:
http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asiu/uzbekistan/index.html
- Work and Family: the Republic of Kyrgyzstan. *International Labour Organization* [online]. 2008 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z:
http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/moscow/info/publ/wfd_kyrgyz_en.pdf
- Konzultace s pracovníky MZV RF v Moskvě, leden 2005; konzultace s Vitalijem Chljupinem, analytikem, odborníkem na Střední Asii, leden 2005. In HORÁK, S., *ZÁVISLÁ NEZÁVISLOST VE STŘEDNÍ ASII: PROČ STŘEDNÍ ASIE POTŘEBUJE BÝT ZÁVISLÁ NA VNĚJŠÍCH SILÁCH?*. Praha, 2007, ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE - STUDIA TERRITORIALIA [online] 2005 [cit.2013-03-19].
 Dostupné z: <http://stuter.fsv.cuni.cz/index.php/stuter/article/view/233/192>
- [212.42.101.100:8088/nacstat/sites/default/files/Таласская область.pdf Population and Housing Census 2009. Book 3 (in tables). Provinces of Kyrgyzstan: Talas Province (Перепись населения и жилищного фонда Кыргызской Республики 2009. Книга 3 (в таблицах). Регионы Кыргызстана: Таласская область], Bishkek: National Committee on Statistics, 2010 In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-12-23] dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Talas_Province

8. Přílohy

Příloha 1: Umístění nejpřírodnější výzkumné vesnice v Uzbekistánu

Příloha 2: Vývoj počtu obyvatel v Talaské oblasti¹⁰⁷

Historical populations in Talas Province		
Year	Pop.	±%
1970	141,169	—
1979	163,288	+15.7%
1989	193,814	+18.7%
1999	200,269	+3.3%
2009	219,615	+9.7%

¹⁰⁷ [212.42.101.100:8088/nacstat/sites/default/files/Таласская область.pdf Population and Housing Census 2009. Book 3 (in tables). Provinces of Kyrgyzstan: Talas Province (Перепись населения и жилищного фонда Кыргызской Республики 2009. Книга 3 (в таблицах). Регионы Кыргызстана: Таласская область), Bishkek: National Committee on Statistics, 2010 In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-12-23] dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Talas_Province

Příloha 3: fotodokumentace

Rodina, s níž žil výzkumný tým v Tash-Aryku (foto: Tomáš Obruba)

Rodina, s níž žili výzkumníci v Aralu (foto: Dagmar Nováková)

Kůň je pro Kyrgyzy (muže) na severu tradicí. Na snímku Musa z Tash-Aryku
(foto: Tomáš Obruba)

Kůň je pro Kyrgyzy (muže) na severu tradicí. Na snímku Bektur z Aralu
(foto: Tomáš Obruba)

Bydlení v jurtě v národním parku Beš-Taš - typický úkaz, kdy před jurtou parkuje ojeté Audi z dovozu. (foto: Tomáš Obruba)

Stádo ovcí hnané přes hory blokuje silnici, auta jej musí objíždět krajnicí. Na snímku je dovezený pravostranný automobil značky Toyota. (foto: Tomáš Obruba)

Obraz Manase – muzeum v Aralu
(foto: Dagmar Nováková)

Žena vyrábí kumys (foto: Tomáš Obruba)

Doprava na hlavní silnici v Talasu. (foto: Tomáš Obruba)